T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ARKEOLOJİK ve FİLOLOJİK BELGELER IŞIĞINDA FRİGLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Tülin KAYA

Tez Danışmanı
Doç. Dr. S. Yücel ŞENYURT

Ankara - 2007

ÖNSÖZ

Yüzyıllar boyunca doğu ve batı uygarlıkları arasında bir köprü vazifesi görmüş olan Anadolu toprakları çeşitli medeniyetlerin geçiş bölgesi olmuştur.

M.Ö. 12. yüzyılda dünya tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Ege Göçleri ya da Deniz Kavimleri Göçü sonucunda Anadolu hareketli dönemlerini yaşamıştır. Hitit İmparatorluğu çökmüş ve Anadolu'da yeni kültürler filizlenmeye başlamıştır. M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısında siyasal birliğini oluşturan Frig Devleti, doğu ve batı medeniyetleri arasında kendine yer edinmiş ve güçlü bir devlet haline gelerek, Anadolu'nun siyasal ve kültürel oluşumuna etki etmiştir.

Bu çalışmada, Frigler'in köken sorunuyla ilgili tartışmalar ele alınarak, Frig Devleti'nin oluşum süreci, kültürel ve sosyo-politik yapısı, arkeolojik ve filolojik belgeler ışığında incelenmeye ve irdelenmeye çalışılmıştır.

Yüksek Lisans tezi konu seçiminde ve tez oluşum aşamasında beni yönlendirmiş ve desteklemiş olan hocam sayın Doç. Dr. S. Yücel Şenyurt'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca Fransızca metinlerin okunması ve çevirisinde yardımlarını esirgemeyen ve çalışmam boyunca bana destek olan Gönül Kaya'ya teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ i
İÇİNDEKİLER ii
GİRİŞ 1

I. BÖLÜM
M.Ö. 1200-750 TARİHLERİNDE ANADOLU VE FRİGLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

1.1. Coğrafi Özellikler 3
1.2. Tarihsel Çerçeve 4

II. BÖLÜM
FRİGLER VE FRİG DEVLETİ

2.1. "Frig" Adının Kökeni 15
2.2. Frig Kültürü'nün Ana Hatları 16
2.3. Frigler'in Sosyo-Politik Yapısı 22

III. BÖLÜM
FRİGLER'İN KÖKENİNE IŞIK TUTAN ARKEOLOJİK VERİLER

3.1. Seramik 26
3.2. Kaya Anıtları ve Tasvir Sanatı 31
3.3. Ölü Gömme Adetleri 36

IV. BÖLÜM
FRİGLER'İN KÖKENİNE IŞIK TUTAN FİLOLOJİK BELGELER

4.1. Yazı ve Dil 43
4.2. Frig Dönemine Ait Yazılı Kaynaklar 47
4.2.1. Frig Yazıtları 47
4.2.2. Asur Kaynakları 51
4.3. Frig Dönemi Sonrasına Ait Yazılı Belgeler 56

4.3.1. Antik Yunan Kaynakları 56
4.3.2. Eski Ahit (Tevrat) 62

SONUÇ 63
KAYNAKLAR 65
RESİMLER 69
ÖZET 89
ABSTRACT 90

GİRİŞ

"Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Frigler" konulu bu çalışmanın kapsamını, Frig tarihi ve kültürü ile ilgili arkeolojik ve filolojik belgelerle bu toplumun genel kimliğinin ortaya konulması, bunun yanı sıra Frigler'in kökeni sorununa da ışık tutacak verilerin incelenmesi oluşturmaktadır.

M.Ö. 12. yüzyılın başlarında Ege Göçleri'yle Anadolu'ya akın eden çeşitli kavimler, Anadolu'nun siyasal ve kültürel yapısında değişiklikler meydana getirmiştir. Anadolu'nun siyasal ve kültürel yapısına yön veren bu kavimlerden biri de Friglerdir. Yazılı belgelerde meşhur kralları Midas ile tanınan Frigler M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısında siyasal birliğini sağlamış ve başkenti Gordion olan bir devlet kurmuşlardır. Frigya olarak antik kaynaklarda geçmekte olan coğrafyanın tam olarak hangi bölgeleri kapsadığı ve bu coğrafyada yaşamış ve kendilerine Frig adı verilmiş toplumların köken ve etnik açıdan bağlarının ne olduğu günümüzde de bilim adamları tarafından halen tartışılmaktadır. Bu çalışmada Frigler konusunda bugüne dek yapılan tüm arkeolojik ve filolojik çalışmalara ait yerli ve yabancı kaynaklar bu tartışmalar çerçevesinde yeniden değerlendirilerek Frig kimliği ve kökeni konusundaki verilerin bir araya getirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, Friglerin Orta Anadolu'da tarih sahnesine çıkışı ile ilgili olarak Anadolu'nun M.Ö. 1200-750 arası tarihi coğrafyası ana hatlarıyla ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle Frig kültürünün yayılış alanının coğrafyası irdelenmiş ve filolojik belgelere dayanılarak da genel bir tarihsel çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylelikle Frigler'in Anadolu'ya nereden, ne zaman ve nasıl geldikleriyle ilgili veriler ve çeşitli görüşler bir araya getirilmiştir.

"Frig" adının kökeni, Frig kültürünün ana hatları ve Frigler'in sosyo-politik yapısı alt başlıkları altında Frig Devleti'nin ortaya çıkışı ikinci bölümü oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde, Frigler'in kökenine ışık tutan arkeolojik veriler seramik, tasvir sanatı, ölü gömme adetleri, yazı ve dil alt başlıklar halinde anlatılmıştır. Bu bölümde köken sorunu somut örneklerle ele alınmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, Frigler'in kökenine ışık tutan filolojik belgeler incelenmiştir. Frig dönemi yazılı kaynakları Frigya yazıtları ve Asur kaynakları başlıkları altında, Frig dönemi sonrasına ait yazılı belgeler ise Antik Yunan kaynakları ve Eski Ahit (Tevrat) başlıkları altında anlatılmıştır.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın tamamından elde edilen verilerden hareketle arkeolojik ve filolojik belgeler ışığında Frigler ve Frigler'in köken sorunu hakkında ulaşılan sonuçlar sunulmuştur.

Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Frigler adlı bu çalışma ile ilgili makale ve kitap taraması yapılmış, konu ile ilgili daha önce yapılan tezler gözden geçirilmiştir.

I. BÖLÜM

M.Ö. 1200-750 TARİHLERİNDE ANADOLU VE FRİGLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

1.1. COĞRAFİ ÖZELLİKLER

Friglerin Anadolu'ya gelerek devlet olmadan önceki Frigya coğrafyası hakkında kesin bilgilere ulaşılamamaktadır.

Genel olarak, Anadolu'da Frig kökenli ve Frigce konuşan yoğun nüfusun yaşadığı bölgeye Frigya denmektedir. Bu adın, "coğrafi" bir deyim olarak M.Ö. 6. yüzyıldan Bizans döneminin sonuna kadar kullanıldığı belirtilmektedir.[1] Sevin, M.Ö. 8. yüzyılda Midas'ın krallığı sırasında Küçük Asya'daki Frig etki alanının Kızılırmak'ın batısında ve doğusunda oldukça geniş bir bölüme yayıldığını, ancak bu yayılım alanının, Klasik Frigya bölgesi sınırlarıyla fazla ilişkili olmadığını ifade eder.[2] Klasik Frigya bölgesinin genel olarak, doğuda Kappadokia, sonraları Galatia; güneyde Lykaonia, Pisidia bölgeleri, Kabalis, Milyas ve Kibyratis yöreleri; batıda Mysia, Lydia, Karia; kuzeyde de Bithynia ve Paphlagonia bölgeleriyle komşu olduğu görülmektedir.[3] **(Resim-1)**

Friglerin devlet olduktan sonraki coğrafi yayılım alanları ise Büyük Frigya ve Küçük Frigya olarak varlığını sürdürmüştür.[4]

---

[1] Sevin, 2003: 238.
[2] Sevin, 2001: 195.
[3] Sevin, 2001: 195.
[4] Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sevin, 2001: 195-200.

1.2. TARİHSEL ÇERÇEVE

M.Ö. 13. yüzyılın ortalarından sonra Orta Avrupa'da[5] ve Ön Asya'da Ege Göçleri'ni hazırlayan kavimler hareketi meydana gelmiştir. Yerlerinden oynatılmış olan Ege ve Anadolu kavimleri Libyalı'larla birleşerek Mısır'a geçmişler ve kral Merneptah'ın karşısına çıkmışlardır[6]

Mısırlılar tarafından M.Ö. 1230'lara doğru Delta bölgesinde yenilen deniz kavimleri içinde Akayivaşalar, Turşalar, Lukalar, Şerdanalar, Şekeleşler'in varlığı söz konusudur. Akayivaşaların güney Anadolu'da , ya da Kıbrıs ve Rodos gibi adalarda oturan Ahhiyavalılar; Lukaların sonraki Likyalılar; Turşaların ise Anadolu'dan ayrıldıktan sonra İtalya'ya geçmiş olan Tirsenler veya Etrüskler oldukları düşünülebileceği ve Şerdanalar'ın, Mısır'da yenildikten sonra Sardunya Adası'na geçenler; Şekeleşler'in, Sicilya'ya geçen Sikuller olabileceği varsayılmaktadır Mısır zafer yazıtlarına bakılarak Mısır'ı ciddi bir şekilde korkutan bu insanların büyük kısmının Aka ve Libyalılardan oluştuğu savunulur.[7]

Bu göçler hakkında bilgi veren Mısır vesikalarından Merneptah'ın (M.Ö. 1229-1220) ilk yıllarına ait olan bir vesikada, dış memleketlerden kısaca bahsedilirken "*Hitit memleketi barış içindedir*" denilmektedir. Bu vesikaya göre; Hitit Devleti'nin bu sırada henüz ayakta olduğu anlaşılmıştır.[8]

Fakat Ön Asya dünyasını altüst eden asıl büyük kavimler hareketinin M.Ö. 12. yüzyıl başlarında olduğu belirtilir. Ön Asya'nın batısında ve güneyinde oturan birtakım kavimlerin, büyük devletlerden ise bazılarının tümüyle ortadan kalktığı ve birçok Ege ve Anadolu kavminin kadın ve çocuklarıyla birlikte Mısır kapılarına dayandığı görülmüştür.[9]

Veli Sevin, bu göç dalgası ile ilgili olarak bu kavimler hareketinin köklerinin, o zamanlar daha henüz tarih öncesi çağlarını yaşayan Orta Avrupa'da bulunmuş olduğundan bahsetmiştir. M.Ö. 2. bin yılda Balkan

---

[5] Alexiou, 1991: 79.
[6] Mansel, 1999: 87.
[7] Çaypınar, 1991: 34.
[8] Çaypınar, 1991: 34.
[9] Çaypınar, 1991: 34.

yarımadasının güneybatı bölgelerinde Traklar'ın varlığının bilindiğinden ve Illiryalılar'ın buraya girince, bazı Trak kabilelerinin boğazlar üzerinden Anadolu'ya geçerek bu ülkenin batı ve kuzeyinde oturan bazı kavimlerle birleşmiş olduğunu belirtir. Bu göç dalgası gitgide büyüyerek Hitit Devleti'ne saldırmış, şehirleri, kasabaları yakıp yıkıp bu devleti ortadan kaldırmış ve aynı zamanda Anadolu'nun etnik ve sosyal bünyesinde de büyük değişikliklere neden olmuştur. M.Ö. 1190 yılından sonra ise Hititlere ait haberlerin ortadan kalktığını belirten Sevin, bu kavimlerin yalnız Anadolu değil, doğu Anadolu üzerinden Kafkasya'ya; Suriye, Filistin üzerinden Mısır kapılarına dayanmış olduğundan bahsetmektedir."[10]

Sevin, M.Ö. 2. binyılın son yüzyılları içinde Mitanni ve Hitit İmparatorluklarının ardı ardına yıkılışının Yakın Doğu'da siyasal dengenin bozulmasına yol açtığını belirtmektedir. Bunun olumsuz etkilerininse en çok Doğu Anadolu'nun batı ucundaki, halen Alzi adını taşıyan Elazığ ovaları ve çevresinde görüldüğünü, önce Hurri kökenli, yerli İşuwa, Alşe krallıklarının , sonra da Hitit İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan bölgenin yeni göçlere sahne olduğunu, yakılıp yıkılan kentlerin ve otorite boşluğunun sonuçta büyük bir kaos yarattığını, nüfusun arttığını, Hititli özellikleri ağır basan yerleşik yaşam düzeninin gerilediğini ve kırsal karakterli farklı kültür elemanlarının belirmeye başladığını belirtmektedir.[11] Asur Kralı I. Tiglath – Pileser'in (M.Ö. 1115 – 1077) kayıtlarına göre çeşitli kabileler çevresinde örgütlenen bu halk Muşki adını almaktadır.[12] Sevin, Hint Avrupa kökenli olarak nitelendirdiği Muşkiler'in buraya Güney Kafkasya üzerinden gelmiş olabileceklerini belirtmekle birlikte, onların batıda Keban yöresinden doğuda Bingöl Dağları'na kadar uzanan bölgede, kimi göçebe ya da yarı göçebe, kimi de küçük köylerde olmak üzere, yarı yarıya toprağa gömülü kulübelerde yaşadıklarını ve beş bey tarafından yönetildiklerini ifade etmektedir.[13]

---

[10] Çaypınar, 1991: 35.
[11] Sevin, 2005: 67.
[12] Sevin, 2005: 67.
[13] Sevin, 2005: 67.

Sevin, Doğu Anadolu'nun doğusundaki Van Gölü havzası ve çevresinin bu gelişmelerden fazla etkilenmemiş olduğunu belirtir.[14] Ancak burada da M.Ö. 2. bin yılın başlarından beri sürüp giden pastoral karakterli Orta Tunç Çağı kültürünün M.Ö. 1400'lerden sonra, yani Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından iki yüzyıl kadar önce yerini daha farklı bir toplumsal örgütlenme modeli ve kültüre bırakmaya başladığını, yaşam alanlarının seçiminde yeni ölçütler belirdiğini ifade eder. Yaklaşık bin yıllık bir aradan sonra sabit yerleşim alanlarına doğru yeniden bir eğilimin varlığı göze çarpmıştır.[15] Sevin, bu eğilimin temel nedenini zenginlik ve mal varlığının giderek artması temeline dayandırır ve bazılarının Van, Muş, Bitlis, Ağrı ve Iğdır illerine dağılarak, surlarla berkitilmiş şato benzeri küçük kaleler kurduklarını açıklamaktadır.[16] Benzer gelişmelerin tüm Güney Kafkasya'da da görüldüğü ve aynı zamanda kuzey bölgesindeki Sevan (Gökçegöl) ve Çıldır gölleri ile Kars çevresinin, Witeruhi, Lusa, Katarza, Arquqiu, Kamaniu gibi aşiretlerden oluşan güçlü Etiu konfederasyonunun egemenlik alanı olduğu belirtilir.[17] Erzurum'un güneyinden, kuzeydoğuda Oltu ve Çoruh vadisine doğru uzanan yörenin Şaşki, Ardaraki, Baltulhi ve Qabilu gibi boyların meydana getirdiği Diauehi denen bir başka aşiretler birliğinin denetimi altında olduğu görülür. Güneydoğu'da Büyük Zap'ın kaynaklarından Van Gölü'nün doğu ve kuzeyine doğru uzanan geniş toprakların, Asurluların topluca "Uruatru" dediği Himme, Uatqun, Barqun, Salua, Halila, Luha, Nilipahru ve Zingun adlı sekiz büyük aşiret boy arasında paylaşıldığı ifade edilir.[18] Kayalıklar üzerinde yükselen fakat yeri bilinmeyen Arina adlı bir dağ kalesi ile elli kadar yerleşim yerine dağıldıkları görülmektedir. Gölün güney ve batısındaki Muş, Bitlis, Bingöl ve Hakkari dağlık bölgelerinin " Nairi Ülkeleri" adı altında, sayıları altmışa ulaşan beyler tarafından yönetildiği ve Toroslar'ın güney eteklerinde Botan, Garzan, Batman ve Dicle'nin aşağı çığırları arasındaki Siirt, Batman ve Diyarbakır illerine yayılmış yörenin ise topluca "

[14] Sevin, 2005: 68.
[15] Sevin, 2005: 68.
[16] Sevin, 2005: 68.
[17] Sevin, 2005: 68.
[18] Sevin, 2005: 68.

Şubaru (Subartu) Ülkeleri" denen Kutmuhi, Buşşi, Mummi, Alzi, Madani, Nihani, Alaia, Teburzi ve Burukuzzi adlı küçük beyliklere ayrıldığı ifade edilir.[19] Sevin, bunlardan Alzi ve Burukuzzi'de oturan göçmen halkın Muşkiler olduğunu belirtmektedir.[20]

Büyük Hitit İmparatorluğu'nda II. Şuppiluliuma'dan itibaren yazılı vesikaların sona erdiği ve bunun yanında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Troya, Alişar, Alacahöyük, Boğazköy gibi şehirlerde yapılan kazılarda M.Ö. 12. yüzyıla ait kültür tabakaları üzerinde kalın bir kül tabakası görüldüğü belirtilmektedir.[21] Bununla birlikte, Mısır Kralı III. Ramses'in (M.Ö. 1198 – 1167) yazıtlarında ve resimlerinde bilgiler açığa çıkmış ve M.Ö. 1190'da firavunun kazandığı büyük zafer Medinet – Habu mabedinin duvarları üzerinde hem hiyeroglif yazı, hem de resimlerle anlatılmıştır: *" Hatti ülkelerinden hiçbiri bunların saldırısına dayanamadı. Kode, Karkamış, Arzava ve Alaşya (Kıbrıs), Ugarit tahrip edildi. Bu insanlar, Amurru ülkesinde bir yerde ordugahlarını kurdular. Buranın halkını sanki hiç yokmuş gibi mahvettiler. Bunlar önlerinde bir ateş perdesi bulundurmak suretiyle Mısır üzerine yürüdüler. Bunlar arasında Pelest, Turşa, Şerdana, Şekeleş, Zakkari, Danuna ve Vavaşlar vardı. Bu insanlar, dünyanın kenarındaki ülkelere bile el uzatıyorlardı. Kalpleri iman dolu ve kendi kendilerine planlarımızı başarıyoruz"* şeklinde okunmuştur.[22]

Strabo'ya göre bu göç olayı M.Ö. 13. yüzyılın sonlarındaki Troya Savaşı'ndan hem önce ve hem de sonra kısa süreler halinde olmuştur.[23] Lydialı tarihçi Ksantos ise göçün bu savaştan sonra, Mysialıların göç hareketleriyle birlikte yapıldığını bildirir.[24] Bu göçlerle birlikte Anadolu'ya akın etmiş olan kabileler arasında Frigler de gösterilmektedir. Strabo ve Herodotos Frigler ile Brigler'i aynı insanlar olarak göstermişler,[25] fakat

[19] Sevin, 2005: 68.
[20] Sevin, 2005: 69.
[21] Çaypınar, 1991: 35.
[22] Çaypınar, 1991: 35-36.
[23] Strabon, XIV, 680-681.
[24] Sevin, 1982: 231.
[25] Strabon, XII, 544 ; Herodotos, VII, 73.

Anadolu ve Balkanlarda Brig ve Friglerin aynı halktan ve bir parça olduklarını ve Brig ve Friglerin daha yakın bir bağa sahip olduklarını kanıtlayamamışlardır. [26]

Petrova, Frig – Brig ilişkisini arkeolojik açıdan değerlendirerek, Balkanların güneybatısında Brig nüfusunun varlığının söz konusu olduğunu belirtir. Erken Tunç Çağı'ndan Demir Çağı II'ye kadar tümülüslerde bir süreklilik görüldüğünü ve bu sürekliliğin Erken Tunç Çağı'nda halkların yerleştiğine ve M.Ö. 2. ve 1. bin yılın başlangıcı boyunca bu bölgede yaşamlarını sürdüklerine işaret ettiğini vurgular. Petrova, gömü çeşitleri ve maddi kültürün özel niteliklerini göz önünde bulundurarak bazı kültürel grupların daha sonra etnik gruplar olarak tanımlanabileceğinden bahseder. Balkanların farklı bölgelerine yerleşen proto-halkların, farklı kültürel gruplar olarak ön plana çıktıklarını ifade eder. Bu halklar, Balkanların batı kısmında, proto-Illyrianlar, Doğu'da Proto-Trakyalılar, Güney'de Hellenler, Orta Balkanların kuzey kısmında Proto -Daco Mysianlar ve Orta Balkanların güneybatısında Proto – Brigler olarak karşımıza çıkmaktadır. Petrova, Proto-Brig ve Proto-Mysian kümelerinin , büyük olasılıkla M.Ö. 2. bin yılın ortasında Anadolu'ya göç etmiş olabileceklerinden bahseder.[27] Kanıt olarak tarihi kaynakları ve hepsinden önce Ilyada'da, Troya savaşından uzun zaman önce bu bölgeyi bir nüfusun işgal etmiş olduğunu gösterir.

Petrova, Arkeologların, tarihçilerin ve dilbilimcilerin net bir yargıya varışlarının temelindeki düşünceden hareketle, bu göçün Briglerin Anadolu'ya doğru olan ilk göç dalgası olabileceğini ileri sürer.[28]

Petrova'ya göre, Brigler tarafından göçlerin ikinci dalgasını, Güneydoğu Avrupa'dan Trakyalı ve Mysialı olan predominant halkların, Troya Savaşı'ndan sonraki dönemde Anadolu'ya yerleşmeleri oluşturmaktadır.[29] Avrupalı göçmenlerin yerleştikleri Troya 7b2'nin maddi kültüründeki değişimlere etki etmedikleri için göçlerin bu aşamasında, Briglerin

[26] Petrova, 1998: 45.
[27] Petrova, 1998: 47.
[28] Petrova, 1998: 47.
[29] Petrova, 1998: 47.

muhtemelen çok sayıda olmadıklarını,[30] bu göç dalgasının temel olarak , arkeolojik bulguların temeline kurulmuş olduğunu ve aynı dönemde, İtalya'nın ilerisine doğru, Anadolu'dan Balkanlara da hareketlerin var olduğunu ifade etmekle birlikte Petrova, eski yazarların bilgisinin tartışmaya yol açtığını da söylemektedir.[31] Antik yazarların Troya Savaşı'ndan önce ve sonra Anadolu'ya doğru Brig ve Friglerin göçlerine ve aynı zamanda Anadolu'dan Balkanlara doğru da Frig göçlerinin varlığına dikkat çektiklerini açıklar.[32]

Petrova, Brigler tarafından yapılan göçün büyük bir olasılıkla üçüncü aşaması olduğunu kaydeder.[33] Bu göçün, kuzeybatı Yunanistan ve Epirus'ta bulunan değişikliklerle kanıtlanabilirliğini Bubushti, Vergina ve Pateli'deki Briglere ait olan yerleşimlerde hayatın tam durması, Vitsa'da oturanların sayısında ani bir düşüş ve Ohrid bölgesindeki buluntuların boşluğuyla açıklar.[34] Bu değişimlerin, M.Ö. 800-700 civarında, büyük olasılıkla, Ilirya ve Makedonya etnik topluluklarının doğuşu ve onların bu topraklardaki doğrudan baskısı nedeniyle olduğunu belirterek, Balkanlardan bu göçlerin sonrasında, Anadolu'daki Frig yerleşiminin oluşumunun doğrulandığını söylemektedir. Doğu Akdeniz bölgesinin işgalinin, aslında bir coğrafik bölgeden diğerine bu etnik toplumun çoğunluğunun bir göçü sebebiyle olduğunu ve Frig nüfusunun Anadolu grubunun, Doğu Akdeniz'in ve özellikle Helen uygarlığının gelişimi için büyük kültürel ve tarihi önemliliğe sahip oldukları bir devlet yarattıklarını ifade etmektedir.[35]

Tarihi kaynakların, Ilyada hariç, temelde klasik dönemle sınırlı olduğunu belirten Petrova, antik yazarların raporlarında, daha sonraki dönemde, Pelagonia'da ve güneyde Thesprothians arasında; Lichnydus gölü, Durrachium çevresindeki bölgede, Balkanlarda Briglerin yerleşim alanlarını gösterdiklerini belirtir.[36] Petrova, Herodotos'un Vardar Nehri'ndeki Axius'un

[30] Petrova, 1998: 47.
[31] Petrova, 1998: 47.
[32] Petrova, 1998: 47.
[33] Petrova, 1998: 47.
[34] Petrova, 1998: 47.
[35] Petrova, 1998: 49.
[36] Petrova, 1998: 49.

doğu bölgesine, Trakyalı Brigleri yerleştirdiğinden ve gerçekte bunların, M.Ö. 5. ve 4. yy. boyunca tamamen asimile olan Trakya bölgesindeki Briglerin yerleşim bölgeleri olduğundan bahseder. M.Ö. 5. yy. dan yazarların, Frigler olarak, Troya ve Troyalıları anlattıklarını açıklayan Petrova, Muşki sorunuyla ilgili olarak: " *Herodot tarafından Frig kralı Midas'ın söz edilişi, Frigya-Midas ve Muşki-Mita arasındaki bağ sorusunu açmıştır."* şeklinde bir yorum yapmıştır. Petrova, Muşki adınınsa Asur kaynaklarında görülen bir halk ismi olduğunu belirtir.[37]

Mita ve Midas'ın köken paylaşımındaki fikirlerin, Frig ve Muşki gibi ayrıldığına[38] dikkat çeken Petrova, Barnett'in tezinde Muşkilerin birkaç Anadolu kabilelerinin bir akrabası olduğuyla ilgili ifadesine karşılık, Frig halkının Balkan unsurundan ayrı düşünülemeyeceğini belirtir.[39] Petrova, *"M.Ö. 2. ve 1. bin yıl boyunca Balkanlardaki Brig nüfusunun önemi, ayrı bir etnik topluluk olarak, Hellen uygarlığına etki eden güçlü bir Frig devletinin bir çekirdeğini oluşturmuştur"* [40] ifadesiyle Frigleri Trak kabilesi olan Brigler olarak açıklar.

Bu görüşler, beraberinde Frigler'in Ege Göçleri ile mi geldikleri ve Asur vesikalarında adı geçen Muşkiler mi oldukları[41] sorularını ortaya çıkarmaktadır.

Friglerin Ege Göçleri ile geldiklerini kabul edenler, Asur vesikalarında adı geçen Muşkilerin, Frigler olduğunu da söylemektedirler. Nitekim, Asur Kralı II. Sargon'un (M.Ö. 724 – 705) savaştığı Muşki kralı Mita ile Yunan efsanelerindeki Frig kralı Midas'ın aynı kişi olduğunu ilk defa Hugo Winckler ileri sürmüştür. Hogarth, Mita kelimesinin Romalılardaki Sezar, Hititlerdeki Labarna gibi şahıs ismiyken, sonradan unvan haline gelen bir kelime olduğunu söylemiştir. Bunlardan başka, Muşkilerin Herodotos'ta adı geçen Muşelerle, Tevrat'taki Mesehlerle, Kilamuva kitabesindeki Meşkablarla ilgili

[37] Petrova, 1998: 49.
[38] Petrova, 1998: 49-51.
[39] Petrova, 1998: 51.
[40] Petrova, 1998: 51.
[41] Çaypınar, 1991: 39.

olabileceği de ileri sürülmüştür. Batı Anadolu'ya Ege Göçleri ile gelen Mysialılarla ilgili olabileceği de söylenmiştir.[42]

Çaypınar, Gurney'e dayanarak, bir Hitit metninde II. Sargon'un bahsettiği kralın aynı ismini taşıyan Mita'dan Pahhuwa ülkesinin kralı olarak bahseder. Hitit metninin bu ifadesine rağmen Muşkilerle ilişkisine ait bir işaret görülememiştir.[43] Muşkilerin Friglerle bir ilişkisi olup olmadığı sorunuyla ilgili olarak Gurney'in bu Mita adına dayanarak, Muşkiler Ermenistan yüksek yaylasını, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından önce ele geçirdilerse, Trak asıllı Friglerle aynı olmayacaklarını belirttiğinden ve tek isimden böyle bir sonuca varılamayacağından bahsettiğini açıklar.[44] Çaypınar, Bittel'e dayanarak, Muşkilerin Anadolulu olduklarını, Avrupa'dan gelen Frigler tarafından doğuya itildiklerini ve sonradan Friglerle Muşkilerin karıştırılmış olduğunu kabul ettiğinden bahseder.[45] Götze ise Muşkilerin Ege göçleri sırasında Kaşkalarla birlikte olduklarını, kökenlerinde de ortaklık olduğunu söylemekle birlikte, Muşkilerin Friglerle akraba olmalarının mümkün olduğunu ifade eder.[46]

Högemann, tüm halkların, Frigler gibi diğerlerinden izole edilerek tespit edilmelerinin mümkün olmadığından, Luviler tarafından Muşka diye adlandırılan Frigler'in kesinlikle göç sonucu olarak gelmiş olduklarından ve Troya'yı geçerek, Troya bölgesinin sınır nehri olan Aisepos'un (Gönen Çayı) doğusunda "Hellespontos Frigyası"na yerleştiklerinden bahsetmektedir.[47]

Sartiaux, Trak kaynaklı Hint-Avrupa dili konuşan Frigler'in Ege Göçleri'yle Anadolu'ya geldiklerini savunmaktadır.[48]

Mellink, Midas ile Mita'nın aynı kişi olduğunu kabul etmekle birlikte, Midas isminin Makedonyalı değil, Anadolulu olduğundan bahseder.[49] Midas'ın hem Frig hem de Muşkiler üzerinde egemen olduğunu ileri süren

[42] Çaypınar, 1991: 39.
[43] Çaypınar, 1991: 40.
[44] Çaypınar, 1991: 40.
[45] Çaypınar, 1991: 40.
[46] Çaypınar, 1991: 39-40.
[47] Högemann, 2001: 59.
[48] Sartiaux, 1928: 8.
[49] Mellink, 1965: 320.

Mellink, onun Frig mi yoksa Muşki mi olduğuna kesin bir yanıt verememektedir.[50]

Wittke ise, doğu ve kuzeydoğuda Kaşka bölgesi yani Hitit İmparatorluğu ile komşu olan Maşa'lara dikkati çekmektedir.[51] Kuzey Anadolu'nun Demir Çağı dönemi boyunca Balkan göçlerine uğradığını belirterek, 13. yy.da Hitit kaynaklarında adları Troia/Wilusa ile ilintili olarak öne çıkan Maşalıların Balkan kökenli olduklarını öne sürebileceklerini belirtir ve Hitit kaynaklarında Maşa ülkesi olarak geçen bölgenin antik kaynaklarda adları Frigler, Mysler veya Tynler olarak geçen Balkan kökenli halklar tarafından iskan edilmiş olmasının mümkün olabileceğinden bahseder.[52] Wittke, Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçiş döneminde bu halk topluluklarının büyüklü küçüklü gruplar halinde güneye yönelmiş olabileceklerinden bahseder ve yeni gelen grupların Gordion'a yerleşerek buranın Hitit İmparatorluğu ve Arzawa'yı içine alan çekirdek bölge ve Kaşka Bölgesi arasında sınır bölgesi olduğunu belirtir.[53] Bölgenin Luvi Bölgesi sınırları içinde ve büyük olasılıkla Hitit egemenliği altında bulunduğunu açıklayan Wittke, kentin o zamana kadar önemli merkez konumunda olmadığı için Hitit egemenliğinin çöküntüye uğramasından fazla etkilenmemiş gözüktüğünü ifade eder.[54] Ayrıca, yeni gelenlerin Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışına katkıda bulundukları ya da Gordion'un şiddet kullanılarak ele geçirildiğine dair herhangi bir ipucunun bulunmadığına dikkat çekerek, yapılan kazı çalışmalarında, çanak çömlek, ev biçimleri, duvar yapı tekniklerinde gözlemlenen ani değişikliklerin buraya yerleşen ve arkeologlar tarafından "Frigler" olarak tanımlanan "Balkan" kökenli bir topluluğa işaret ettiğini belirtir.[55]

---

[50] Çaypınar, 1991: 41.
[51] Wittke, 2006: 13.
[52] Wittke, 2006: 13.
[53] Wittke, 2006: 13.
[54] Wittke, 2006: 13.
[55] Wittke, 2006: 13.

Wittke, Gordion[56], Midas Kenti[57], Beyköy[58], Konya[59] ve Boğazköy[60]'de Hitit ve Luvi etkilerinin olduğunu göz önünde bulundurarak, kaynaşmış, iç içe geçmiş birtakım farklı kültürel öğelerin varlığının barışçıl bir uyum süreciyle gerçekleştiğini[61] ifade eder.

Ege Göçlerinin dünya tarihinde bir dönüm noktası olduğu anlaşılmaktadır.[62] İkinci bin yılın sonlarında aralarında bir denge kurmuş olan Yakın Doğu'nun devletler sisteminin yıkılmış olduğu görülür. Bu göçlerden Anadolu'nun zarar gördüğü, birtakım Trak kavimleri ve bunlara akraba kavimler tarafından işgal edildiği arkeolojik olarak kanıtlanmıştır. Tunç ve Demir çağlarını birbirinden ayırarak, Demir Çağı'nı başlatan bu olayın en önemli özelliğinin, iki farklı kültürler arasında sınır teşkil etmiş olduğu[63] varsayılır.

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından uzunca bir aradan sonra tekrar sağlam bir devleti M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısında Friglerin oluşturmuş olduğu görülür.[64] Midas'ın başkent Gordion'da tahta çıkmasının ardından Frig Devleti Anadolu'da güçlü bir devlet haline gelmiştir. Sevin, Midas'ın Asur'a karşı bağımsızlık savaşımı veren Taballı beylerle ilişki kurarak Anadolu üzerindeki Asur egemenliğine karşı gelmeye başladığından bahseder. Öyle görünüyor ki, Frig Devleti'nin etki alanı giderek Orta Anadolu'nun büyük bir bölümüne ve hatta zamanla Toroslar'ın güneyine yayılmış, Frigler bu bölgede uluslararası ilişkiler kurabilen etkin bir güç haline gelmiştir.[65]

M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına doğru Doğu Anadolu'ya girmiş olan Kimmerler, karışıklıklara sebep olmuşlar ve Orta Anadolu'ya doğru yayılmaya ve etkilerini Frig egemenlik sahası üzerinde hissettirmeye başlamışlardır.[66]

---

[56] Wittke, 2006: 14.
[57] Wittke, 2006: 17.
[58] Wittke, 2006: 20.
[59] Wittke, 2006: 20.
[60] Wittke, 2006: 22.
[61] Wttke, 2006: 18.
[62] Çaypınar,1991: 36.
[63] Çaypınar, 1991: 37.
[64] Çaypınar, 1991: 37.
[65] Sevin, 2003: 241.
[66] Sevin, 2003: 241.

Midas'ın tüm çabalarına karşın, Asurluların Gimmiri dedikleri, Tevrat'ta ise Gimmiraya denen Kimmerler'in estirdikleri terör ve saldırılar önlenememiştir. Başkentinin yıkımı ve yağmalanmasına dayanamayan Midas, öküz kanı içerek yaşamına son vermiştir. Sevin, M.Ö. 7. yüzyıl Anadolu'sunda Midas'ın rolünü ise Lidya'nın Gyges, Alyattes ve Kroisos gibi Mermnad sülalesi krallarının üstlenmiş olduğunu[67] belirtir. Bundan sonraki yüzyıllar içerisinde Friglerden devlet olarak bahsedilmez.

[67] Sevin, 2003: 250-251.

II. BÖLÜM

FRİGLER VE FRİG DEVLETİ

2.1. "FRİG" ADININ KÖKENİ

Frig adının kökeni ile ilgili olarak antik kaynaklar bilgi vermektedir.

Herodotos Frig adını: *" Makedonyalılar'a göre Frigler, Avrupa'da oturdukları zaman Brig adını taşıyorlardı ve onların komşularıydılar. Asya'ya geçtikten sonra yurtları ile birlikte adları da değişmiştir"*[68]şeklinde yorumlarken; Strabon , Bryg'ler ve Phryg'lerin aynı insanlar olduğundan bahseder .[69]

Stefanos Byzantius , "Brix" adlı Thrak boyunun Illirya'ya yakın bölgelerde yaşayan Makedonya ulusu olduğundan söz eder.[70]

Plinius da bazı otoritelerin Mysialılar, Phrygia'lılar ve Bithynia'lıların isimlerini, Avrupa üzerinden geçip gelen göçmenler olan Loesi, Brygi ve Thyni'lerden aldıklarını söylemektedir.[71]

Asur kaynaklarında Tiglath-Pileser I (M. Ö. 1115-1077)'in Muşkilere karşı yaptığı savaşlarda birleşik beş kralın idaresindeki yirmi bin kişilik bir Muşki ordusunu mağlup ettiği belirtilmektedir.[72] Bu tarihten itibaren iki yüzyıldan fazla bir süre Asur kayıtlarında "Muşki" ismi geçmektedir**.** Lloyd, Muşkilerin Yunan geleneğindeki Friglerle bir tutulabildiğinden bahsederken[73], Muller, "Muşki" isminin Anadolu kökenli olduğundan ve Muşkilerin muhtemelen Friglerle birleşmiş olan yerli bir halk olduğundan bahseder.[74]

---

[68] Herodotos, VII, 73.
[69] Strabon, XII, 544.
[70] Akyıldız, 1997: 63.
[71] Akşit, 1993: 55.
[72] Çaypınar, 1991: 29.
[73] Lloyd, 1956: 191.
[74] Muller, 1961: 52.

"Muşki" adı Asurlular tarafından "Batı Ülkeleri" anlamında da kullanılmıştır.[75] Bu bilgiden ayrı olarak, Diker, "Frig" adının Anadolu'nun batısı ve kuzeybatısında yaşayan halk için genel bir terim olarak kullanılmış olabileceğini belirtir.[76] Strabon, Mysia (Anadolu'nun kuzeybatısında, kuzeyde Bithynia ve Propontis, güneyde Lydia, batıda Ege Denizi, doğuda Phrygia'yla sınırlanmış bölge) 'yı kırk stadion kadar geçtikten sonra "physas" denen üç çukurun görüldüğünden bahseder.[77] *"Bunların yukarısında topraktan fışkıran sıcak kütle oluşmuş tepeler uzanmaktadır. Bu tür toprak bağcılığa iyi uyum sağlar."*[78] Strabon, bazı yazarların bu gibi yerlere bakarak , Dionysos'a (şarap tanrısı) neden "Phrygenes" (Ateşten doğmuş) dendiğinin iyi bir nedeni olduğu hükmüne vardıklarını[79] söyleyerek bu bölgelerde volkanik alanların varlığından bahsettiği görülür. Bu tanım ise bugüne kadar savunulan Frig-Brig paralelliğinden farklı olarak – Strabon'un ifadesi doğrultusunda – bu bölgede yaşayan halka bölgenin fiziksel özelliği sebebiyle "Phrygenes" (Frigenes) denebileceği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Strabon'un bu tanımı, yukarıda belirtilen Diker'in "Frig" adıyla ilgili tanımını destekler nitelikte gibi görünmektedir.

2.2. FRİG KÜLTÜRÜNÜN ANA HATLARI

Frig kültürü ve mimarlığının gelişmiş bir özellik gösterdiği bilinmektedir.[80] M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış olan Romalı tarihçi Vitruvius, Frig evlerinin ağaç kütüklerinden yapıldığını, üzerlerinin de saz ve çamurla kapatıldığını anlatır.[81] M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına ait Gordion evleriyle, M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına ait Pazarlı yapılarının bazıları taş ve kerpiç kullanılarak inşa edilmiştir. Bu tür yapıların kerpiç duvarlarında yapıyı sağlamlaştırmak üzere ağaç dikmeler ve yatay hatıllar kullanılmış, duvarlar, iç ve dış

[75] Çaypınar, 1991: 29.
[76] Diker, 2000: 167.
[77] Strabon, XIII, 628.
[78] Strabon, XIII, 628.
[79] Strabon, XIII, 628.
[80] Sevin, 1982: 240.
[81] Sevin, 1982: 240.

yüzeylerde, çivi kullanılmaksızın birbirine geçirilmiş ahşap kasalar içine alınmıştır. Böylece hem sağlamlık ve hem de estetik bir görünüm elde edildiği görülmektedir.[82]

Gordion kazıları **(Resim-2)** Frigler'in, Anadolu'da Troya I döneminden beri kullanılan, önde bir giriş holü ve bunun arkasındaki büyük salondan oluşan megaron planlı yapıları kullandıklarını ortaya koymuştur.[83] Bir saray olduğu düşünülen Gordion'daki 3 numaralı megaronun (18.30 x 30.40 m. boyutlarında) iki katlı olduğu düşünülür.[84] Çatısı iki sıra ahşap direk yardımıyla kapatılmış olan bu megaron, kentin en büyük yapısı olup en iyi korunmuş olan iç avluda yer almaktadır. Bazı Frig evlerinin tabanlarının çakıl taşından mozaiklerle kaplı olduğu görülmüştür. Örneğin, Gordion'daki 2 numaralı megaronun zemini, beyaz üzerine koyu kırmızı ve koyu mavi renkli çakıl taşlarıyla oluşturulmuş geometrik motifli bir mozaikle bezelidir. **(Resim-3)** Bunun, mozaik türünün en eski örneğini temsil ettiği düşünülür.[85] Buna benzer ve fakat pişirilmiş kilden, boyalı çivilerin zemine çakılmasıyla oluşturulmuş, geometrik motifli diğer bir zemin mozaiği türü de Pazarlı yapılarında kullanılmıştır. Bu tür mozaik zemin, 7 cm. kadar uzunluğunda, başları küresel , siyah ve krem renkte pişmiş toprak çivilerin kil zemin üzerine geometrik bir bezeme üslubuyla dizilmesiyle oluşturulmuştur.[86]

Frig evlerinin görünümleri ile ilgili bilgi, kayalara oyulmuş kutsal yapılar ile Gordion'da bulunmuş bir duvar resminden edinilmektedir.[87] Bu bilgilerden yola çıkılarak, Frig evlerinin çatıları semerdam tarzında olup çatı ahşap bir iskeletin üzerinin saz ve kille kaplanmasıyla örtülmektedir. Çatının tepesinde boynuz biçiminde çıkıntılar vardır. Bu türde taştan bir örnek Godion'da bulunmuştur. Kayaya oyulmuş kutsal odaların cephelerinden öğrenildiğine göre,[88] Frig evlerinin kapı girişlerini, muhtemelen asılı bir halının oluşturduğu,

[82] Sevin, 1982: 240.
[83] Sevin, 1982: 240.
[84] Sevin, 1982: 240.
[85] Sevin, 1982: 240.
[86] Sevin, 1982: 241.
[87] Sevin, 1982: 241.
[88] Sevin, 1982: 241.

ya da kakma ahşap işiyle yapılmış, büyük geometrik desenli perde altında gizlenmiş veya bu perdenin yanında yer almış olabileceği düşünülür. Bu her iki zanaatta da Friglerin geleneksel olarak becerikli oldukları görülür.[89] M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına doğru Gordion, Pazarlı ve diğer Frig evlerinin dış kaplamaları pişmiş topraktan, kabartma bezekli levhalarla süslenmeye başlanmıştır. Kabartma levhalarda bulunan geometrik süslemenin, Demir Çağı Frigya'sının kendine özgü bezemesi olduğu bilinmektedir. Bunun yayıldığı coğrafi alanın Karadeniz kıyılarındaki Akalan'dan, güneye doğru Pisidia bölgesindeki Düver'e (Burdur yakınlarında) değin uzanmakta olduğu bilinmektedir. Frigya'nın Lidya egemenliği altına girmesinden sonra ortaya çıkan bu kaplama levhaların ülkeye, Lidya kralı Kroisos (M.Ö. 560-547/46) döneminde batı dünyasından geldiği sanılmaktadır.[90] Sevin; aynı türdeki kaplama levhalarına Kroisos döneminde Lidya Krallığı'nın başkenti Sardes'te de rastlandığını belirtir.[91]

Gordion kentinde M.Ö. 8. yüzyıla ait olduğu sanılan , etrafı kerpiç bloklardan bir surla çevrili kale ortaya çıkarılmıştır. Bu surun 10 m. yüksekliğindeki taş kapısının günümüze değin ayakta kalabilmiş kapıların en görkemli ve en etkileyici olanlarından biri olduğu düşünülür.[92] Kapıdan içeriye girildiğinde, kalenin doğu kesimi megaron planlı büyük yapılarla kaplıdır. Her biri kendi başına bir bütün olan bu megaronlarda yönetici sınıftan kişilerin yaşamakta olduğu sanılmaktadır. Bu büyük krali yapılardan boydan boya kör bir duvarla ayrılan batı kesiminde ise karşılıklı geniş bir caddeye bakan, birbirine yapışık megaron planlı yapı dizileri inşa edilmiştir. Çoğunun salonunda merkezi ocakların yer aldığı bu yapıların bazılarının saray görevlilerine ayrılmış olması, bazılarının mutfak, bazılarının da dokuma atölyesi olarak kullanılmış bulunmasının olası olduğu düşünülür.[93] Ocaksız iki yapının ise depo ya da hazine binası oldukları sanılmaktadır. Hemen tümü,

[89] Barnett, 1987: 59.
[90] Sevin, 1982: 241.
[91] Sevin, 1982: 241.
[92] Sevin, 1982: 241.
[93] Sevin, 1982: 241.

içten 11.5 x 21 m. boyutlarındaki bu yapılar grubunda, her ünitte yirmi beş kişiden üç yüz kişiye kadar kadın görevlinin çalıştığına inanılır.[94]

Sevin, bu mimarlık geleneğinin köklerinin doğuda değil, batı ve kuzeyde olduğunu belirterek, sebebinin ise Gordion'da ortaya çıkarılan megaron planlı yapıların, doğuya yabancı olan bir mimarlık türü olduğunu açıklar. Aynı türde planlı yapıların, kuzey ve batıdan ilk Tunç çağdan yani M.Ö. 3. bin yılın başlarından beri bilinmekte ve giderek gelişip , M.Ö. 1. bin yılın içlerine değin kullanım görmekte olduğunu ifade eder.[95]

Friglerin heykelcilikte de gelişmiş oldukları görülür. Sevin, bu sanat dalının en eski örneklerinin birinin Darende'nin 10 km güneybatısında Palanga'da, ötekinin ise Bünyan'ın 40 km kadar kuzeydoğusundaki Kululu'da bulunmuş heykellerden oluştuğuna dikkati çeker. Geç Hitit hiyeroglifli bir yazıt taşıyan Palanga heykeliyle Kululu heykelinin M.Ö. 7. yüzyıla ait ve Doğu Frig sanatının temsilcileri olduğundan bahseder. Boğazköy'de bulunmuş Kybele heykeli'nin iki yanında çifte flüt ve kithara çalan iki erkek bulunduğu görülmüştür. Midas Kenti'nde de Tanrıça Agdistis'i betimleyen bir heykele ait gövde parçası bulunmuştur. Bazıları dimdik duran bu heykellerin daha sonra Erken Ion heykel sanatını etkilemiş olabileceğinden söz eden Sevin, Frig heykelciliğinin gelişmiş ve etki alanı doğurmuş olduğunu açıklar.[96]

Frigler aynı zamanda maden kapların yapımında da usta olmakla birlikte bu sanat dalında özellikle Tabal ülkesinin çok ileri seviyede olduğu bilinmektedir.[97] Tevrat'ta Tubal ülkesinin yapımı olan tunç kazanların güneydeki Tyr kenti pazarlarında satıldığından söz edilmektedir ve bu tunç kapların ünü doğuda Asur'dan batıda Yunanistan'a değin yayılmıştır.[98] Makara kulplu, tunçtan tipik Frig kaseleri Batı Anadolu'daki Ionia kentlerine satılmıştır; Anadolu'da, özellikle ana Tanrıça'ya yapılan sıvı adaklarında kullanılan, orta bölümü kabarık, *fiale* adı verilen kaseler de Yunanistan'a

[94] Sevin, 1982: 241.
[95] Sevin, 1982: 241.
[96] Sevin, 1982: 242.
[97] Sevin, 1982: 242.
[98] Sevin, 1982: 242.

değin taşınmıştır. Üç ayaklı kaideler üzerinde duran, kenarları kuş vücutlu , kız başlı (siren) ya da boğa başı biçiminde halkalı tutamaklarla süslü tunç kazanlar pek çok Yunan tapınağında bulunmuştur. Sevin, eskiden Urartu eseri olduğu kabul edilen bu tür kazanların Tabal ya da Batı Frig kökenli olabileceğini anlatır.[99] Gordion'da bulunmuş en eski Yunan eserleri M.Ö. 700 yıllarına ait çanak çömlek parçalarıdır. Oysa Frig devletinin güçlü bir biçimde ayakta olduğu zamanda yapılmış olan Frig eserlerine batıda Delfoi, Olympia , Perachora, Argos Heraion'u, Ithaka, Aigina Afaia tapınağı, Sparta'da Orthia, Mitylene, Rodos ve Efesos'ta rastlanmıştır.[100]

Frigya tekstil ve kilimleriyle ünlüdür ve bezemeli Frig kumaşlarına en iyi örnek olarak Tyanalı Urpalla'nın İvriz kabartmasındaki giysisini gösterilir.[101] Gordion kazılarında parçalar halinde de olsa Frig tekstil örneklerine rastlanmıştır. Türk kilimlerinin atası olan ve *tapetes* adını taşıyan Frig kilimlerinin antik dünyanın en sevilen malları arasında olduğu bilinmektedir. Frigler'in kilim için kullandıkları tapetes adının bugün Fransızca'da tapis olarak karşımıza çıkar. Ayrıca altın simle kumaş üzerine nakış işlemenin bir Frig buluşu olduğu söylenir. Latince'de nakış işleyen sözcüğünün karşılığı "phrygio"dur. Gordion'da M.Ö. 8. yüzyıla ait yapılarda bulunan binlerce dokuma tezgah ağırlığı, Frigya'da tekstil sanayiinin gelişmiş olduğuna kanıt olarak gösterilir.[102]

Frigler marangozlukta da usta eserler vermişlerdir.**(Resim-4)** Ülkenin kereste bakımından zengin oluşunun bu sanat dalının gelişimini etkilediği düşünülür.[103] Çivi kullanılmaksızın, geçme olarak birbirine ustaca tutturulmuş çeşitli mobilyalar ve panolar çoğu kez geometrik bezeli oymalarla süslenmiştir. Geometrik düzenlemeler M.Ö. 9. yy. dan 5. yy. a kadar, kimi zaman boyalı çanak çömlekte, kimi zaman metal eşyalarda, kimi zaman da ahşap mobilyalarda olmak üzere çok çeşitli buluntu topluluklarında görülür.[104]

---

[99] Sevin, 1982: 242.
[100] Sevin, 1982: 242.
[101] Sevin, 1982: 243
[102] Sevin, 1982: 243.
[103] Sevin, 1982: 243.
[104] De Vries, 2006: 58.

Bazen açık renk şimşir ağacından yapılmış mobilyalar, koyu renkli porsuk ağacı ya da fildişi kakmalarla bezenmiş, böylece farklı ağaç renklerinden yararlanılarak renkli bir görünüm elde edilmiştir. Bu türde kakmaların yataklarına çok hünerli bir biçimde oturtulduğu düşünülür.[105] De Vries, kakmalardaki figürlerin Fenike ve Suriye-Hitit sanatını anımsattığına dikkat çekmektedir.[106] Ayrıca M.Ö. 8. yy. a ait iki ayrı tümülüste bulunan vazoların üzerlerindeki figürlerde de Suriye-Hitit tasarımsal özellikler görülmekle birlikte, kakmaların ve vazo yüzeyindeki panellerin genel tasarımlarının Suriye-Hitit geleneğinden oldukça farklı olduğu ve bütünüyle Frig'e özgü olduğu görülmüştür.[107] Afyon yakınlarında ortaya çıkarılan bir tümülüs, Frigler'in bazen ahşap üzerine boya ile resimler yaptığını da ortaya koymaktadır.[108]

Frigler, pekçok müzik aletinin bulucusu olarak tanınırlar. Antik Yunan yazarlarına göre simbal, flüt, üçgen ve bir çeşit basit flüt olan *syrinks* ilk kez Frigler tarafından çalınan müzik aletleridir.[109]

Elde edilen bilgiler ışığında, Frig kültürünün Doğu ve Batı kültürünü bir arada yaşatan gelişmiş bir karaktere sahip olduğu arkeolojik açıdan ortaya konmuştur.

2.3. FRİGLERİN SOSYO – POLİTİK YAPISI

Frigya ülkesinin Anadolu'nun en eski yollarının kavşak noktasında kurulduğu bilinmektedir. Ege Denizi kıyılarından, Doğu Anadolu, Suriye ve Kuzey Mezopotamya'ya uzanan büyük anayollarla bağlantıyı Frigya'dan geçen yolların sağladığı görülür. Pers egemenliği döneminde kurulan ve Sard'tan Sus'a değin uzanan Kral Yolu da Frigya'dan geçmektedir. Bu

[105] Sevin,1982: 243.
[106] De Vries, 2006: 58.
[107] De Vries, 2006: 58.
[108] Sevin, 1982: 243.
[109] Sevin, 1982: 243.

yolların, Frigya'ya komşularının gözünde özel bir önem kazandırdığı düşünülmektedir.[110]

Frigyanın bu konumu sayesinde, ulaşım ve ticaret bakımından Ege ile Ön Asya ülkeleri arasında bir düğüm noktasın oluşturmaktaydı.[111] Bu stratejik konum, ülkenin siyasal örgütlenmesine de etki etmiştir. Frigya Bölgesi'nde güçlü bir siyasal örgütün adını duyurmaya başlayışı M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Bu tarih, Doğu Anadolu'da, başkenti bugünkü Van (eski Tuşpa) olan Urartu Krallığı'nın, M.Ö. 2. bin yılın başlarından beri Asur'a kazanç sağlayan Anadolu ticaret yollarını egemenliğine aldığı zamanı kapsamı içine alır. Kuzey Suriye limanlarından Kuzeybatı İran, Doğu ve İç Anadolu ve belki de Kafkasya mallarının Batı'ya dış satımı yapılamaz duruma gelindiği bu dönemde, Batı dünyası ile ticarette Anadolu kervan yollarının büyük bir önem kazanmış olduğu görülür. Frigya başkenti Gordion'da yapılan kazılar, Urartu ya da daha çok Tabal kökenli tunç eserlerin Kızılırmak'ın batısına kadar geldiğini gösterdiği gibi, Frig kökenli maden eserlere Batı Anadolu kıyıları ve Yunanistan'da da rastlanmıştır.[112] Sevin, Batı Anadolu kıyılarından, Sisam, Girit ve Yunanistan'a değin yayılmış bu türde tunç eşyaların **(Resim-5)** Gordion'dan hareketle, batıya uzanan doğu-batı kervan yolu sayesinde, Lidya ülkesi üzerinden Smyrna, Efesos ve Miletos gibi dışsatım limanlarına ulaşmış olmasının muhtemel olduğunu belirtir.[113] Yunan eserlerinin de Frigya'ya aynı yolla ulaştığı düşünülmektedir. Yaklaşık olarak M.Ö. 700 yıllarına ait Yunan seramikleri Gordion'da da ele geçirilmiştir.[114]

M.Ö. 1200 yıllarında Hitit İmparatorluğunun, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde oturan kavgacı Kaşka topluluğunun da içlerinde bulunduğu istilacı güçler tarafından ortadan kaldırılmasıyla, Boğazköy, Alacahöyük ve Alişar'da saptanan bu döneme ait yangın tabakaları, istilacıların etkin olduklarına tanıklık etmişlerdir.[115] Bu yangın tabakalarıyla birlikte Orta

[110] Sevin, 1982: 230.
[111] Sevin, 1982: 230.
[112] Sevin, 1982: 230.
[113] Sevin, 1982: 230.
[114] Sevin, 1982: 230.
[115] Sevin, 1982: 231.

Anadolu'da karanlık bir döneme girildiği, M.Ö. 8. yüzyılın ortalarına doğru bu karanlık dönemin sona ermesiyle birlikte, Orta Anadolu'nun at yetiştiren ve kayalıklar üzerine kurulmuş tahkimli kalelerde yaşayan askeri bir soylular sınıfı, yani Friglerce yönetim altına alındığı bilinmektedir.[116]

M.Ö. 8. yüzyılın ortalarına ait Asur belgelerinde güçlü bir merkezi devlet olarak ortaya çıkan Friglerin kralları Midas'ın (Asurluların Muşkili Mita dediği Midas) II. Sargon'un (M.Ö. 721-705) çağdaşı olduğu bilinmektedir.[117] Önceleri Kargamış, sonraları Urartu ve Tabal krallıklarıyla beraberce Asur karşıtı bir politika izleyen Midas, M.Ö. 709 yılında, doğudan girerek yaklaşan göçebe Kimmerlerin tehdidinden kurtulabilmek ümidiyle bu devletin yardımını ister ve Asur ile yapılan dostluk antlaşmasından sonra dikkatini batıya çevirir, Yunanistan ve Lydia Krallığı ile dostluk ilişkileri kurar. M.Ö. 8. yüzyılın sonlarına doğru Samos, Lindos, Argos, Paros, Olympia ve Perakhora'daki kutsal alanlara armağan olarak sunulmuş tunçtan Frig fibulaları, **(Resim 6)** Omphaloslu kaseleri ve kemerlerinin Batı dünyası ile geliştirilen bu iyi ilişkilerin bir göstergesi olduğu düşünülür.[118]

Frigya'nın Batı Anadolu ve Yunanistan ile ilişkisi yazılı kaynaklarla da kanıtlanmaktadır. Bu kaynaklarda Frig kralı Midas'ın kendine eş olarak Kyme'li bir kral kızını seçtiğinden ve tahtını Yunanistan'daki Apollon kutsal alanına armağan olarak yolladığından söz edilmektedir.[119]

Arkeolojik ve tarihsel belgelerin Frigya ile Batı Anadolu kıyıları ve Yunanistan arasında bazı ticaret ilişkileri kurulmuş olduğunu göstermektedir. Frigya ülkesi bu kervan ticaretinin nimetlerinden yararlanmıştır. Sevin, Frigya'nın esas gücünü, M.Ö. 8. yüzyılda Anadolu karayolu ticaretinin önem kazanmasına borçlu[120] olduğundan bahsederek Frigya'nın önemini vurgular.

Antik Frigya bölgesinin doğal kaynaklar açısından çok zengin bir özellik gösterdiği görülür. Anadolu koyunlarının yünü çok kaliteli olmakla

---

[116] Sevin, 1982: 231.
[117] Sevin, 1997: 149.
[118] Sevin, 1997: 149-150.
[119] Sevin, 1982: 230.
[120] Sevin, 1982: 230.

birlikte, bugün Ankara'nın moher olarak bilinen keçi yünü , dünyanın en ünlü yünü olarak bilinir.[121] Sevin, ülkedeki maden kaynaklarının verimliliğinin, Orta Anadolu'da Kültepe merkez olmak üzere Pazar yerleri (Karum) kuran Asur kolonileri döneminden yani M.Ö. 2. bin yılın başlarından beri sömürü konusu olduğunu belirtir.[122] Bolkar Maden'deki antik gümüş ve kurşun ile hematit önemli doğal kaynaklar arasındadır ve kristal, oniks ve mika Frigya'da oldukça fazladır. Ayrıca bu ülkenin tunçları, köleleri, at ve katırları da ünlüdür.[123]

Friglerin yaşam alanlarına bakıldığında yaylalar ve ovalar göze çarpar. Eskişehir, Sakarya ve Ankara ovaları, Sultan Dağları, Yazılıkaya, Cihanbeyli ve Haymana platoları bunlardan bazılarıdır. Ovalık kesimde çiftçilik yapan halk uygun mevsimlerde yaylalara çıkmakta, bir kısmı ise sürekli olarak yaylalarda Yörük hayatı sürmektedirler.[124]

Frigya krallarının tüm çaba ve dikkatlerini ziraata verdikleri bilinmektedir. Gordion ve Midas kentinde gelişmiş bir aydın tabakası ve bunun yanında tüccar ve esnaf sınıfları da bulunmaktadır. Frig ulusunu tanıma konusunda Asur kabartmaları ve duvar resimleri önemlidir.[125] Asur İmparatoru III. Tiglatpileser'in (M.Ö. 744-727) Tabal'a karşı düzenlediği sefer, Nimrud'ta Tiglatpileser sarayının kabartmaları ve Tell Ahmar'daki (Kuzey Suriye'de Til Barsip) eyalet sarayının renkli freskleri üzerinde betimlenmiştir. Bu duvar resimlerinin, Doğu Frig ya da Taballiler'i tanımaya yardımcı olan en eski belgeler oldukları düşünülmektedir.[126] Bunlara göre Frig erkeklerinin bukleli saçları, kısa sakalları ve Lidya tipinde yuvarlak küpeleriyle Yunan özellikleri taşıdıkları düşünülmektedir. Uzun giysileri, köşeleri püsküllü renkli yatay bantlarla bezelidir ve uzun çizmeleri vardır. Frig piyade askerlerinin dizlere kadar çıkan uzun çorap, kısa etek, sorguçlu ve yanaklıklı miğfer giyerler, kısa mızrak ve yuvarlak kalkan taşıdıkları görülür. Bu tür Frig piyade

[121] Sevin, 1982: 231.
[122] Sevin, 1982: 231.
[123] Sevin, 1982: 231.
[124] Conka, 2006: 57.
[125] Sevin, 1982: 326.
[126] Sevin, 1982: 236.

askerlerinin betimlerine, M.Ö. 6. yüzyılın başlarına ait Pazarlı'da bulunmuş pişmiş topraktan levhalar **(Resim 7)** ile Afyon yakınlarındaki Tatarlı Frig tümülüsünün ahşap duvarları üzerindeki boyalı panolar üzerinde rastlanmıştır.[127]

Frig süvarileri ile ilgili ise Gordion'da 3 numaralı megaron içinde bulunan bir fildişi kabartma ile yine aynı odada bulunmuş kabartmalı bir ahşap pano bilgi verir. Bu kabartmalardan yola çıkarak Sevin, Frig süvarilerinin uç kesimi öne eğik tipik Trak serpuşlarına benzer başlıklar giydiklerini ve bir kolları üzerinde yuvarlak küçük kalkanlar ve uzun mızrak taşıdıklarını anlatır. Til Barsip freskleri üzerindeki Frig kadınları ise yatay bantlarla süslü uzun giysiler ve çan biçimli püsküllleri olan, erkeklerinkine benzer kısa tunikler giymektedirler.[128]

Böylece, Friglerin sosyo-politik yapısının da kültürel yapısında olduğu gibi Doğu-Batı etkileşimli bir sistem içerisinde varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

[127] Sevin, 1982: 236.
[128] Sevin, 1982: 236.

III. BÖLÜM

FRİGLERİN KÖKENİNE IŞIK TUTAN ARKEOLOJİK VERİLER

3.1. SERAMİK

Frig merkezleri arasında, seramik verileri açısından çok sayıda ürünler vermesi ve önemli kronolojik ipuçları sağlaması nedeniyle Gordion, tip kenti olarak dikkate alınmış ve diğer merkezler bunun ışığında değerlendirilmiştir.[129]

İlk kez Körte'ler tarafından başlatılan Gordion kazıları daha sonra Young tarafından yürütülmüştür.[130] 1950'den 1973'e kadar Y.S. Young tarafından Pennsylvania Müze Üniversitesi adına başlatılan sistemli kazılarda önemli arkeolojik buluntular elde edilmiştir. 1974'te Young'ın ölümünden sonra, öğrenci ve meslektaşlarının çabaları, alandan toplanan büyük miktarda bilginin analizi ve basımı üzerine odaklanmıştır.(De Vries, 1990; Gunter, 1991; Kohler, 1995; Roller,1987; Romano, 1995; Sams, 1994).[131] 1988 Gordion kazısı Mary M. Voigt'un yönetimi altında Gordion'da yeniden başlatılmış[132] ve yapılan son kazı çalışmalarında aşağıda yer alan Yassıhöyük Stratigrafi Sırası (YHSS) belirlenmiştir:

YHSS 9-8 : Geç Tunç Çağı (M.Ö. 1400-1200)

YHSS 7 : Erken Demir Çağı (M.Ö. 1100-950)

YHSS 7B : Erken Demir Çağı, El Yapımı Çömlekleriyle

YHSS 7B : Erken Demir Çağı, Devetüyü Rengi Kaplarıyla

YHSS 6 : Erken Frig (M.Ö. 950-700)

---

[129] Özkaya, 1992: 110.
[130] Özkaya, 1992: 110.
[131] Voigt ve Henrickson, 1998: 79.
[132] Voigt ve Henrickson, 1998: 79.

Voigt ve Henrickson Erken Demir Çağı boyunca Gordion'da iki seramik geleneğinin ortaya çıktığından bahseder. İlk olarak görülen Erken Demir Çağı El Yapımı seramiği, basit bir el yapımı ürünü olarak göze çarpar ve Geç Tunç Çağı seramik geleneğine tamamen uymayan bir özellik gösterir. Bu, güneydoğu Avrupa, özellikle Trakya'yla tipolojik bağlantılara sahiptir.[133] Daha sonra görülen Erken Demir Çağı seramiğinin kahverengi-sarımsı bir niteliğe sahip olduğu, üretim teknolojisi ve organizasyonunun Erken Demir Çağı El Yapımı çömleğinden daha karmaşık özellik gösterdiği saptanmıştır.[134]

Erken Demir Çağı'na ışık tutan YHSS 7 tabaka seramiklerinin karışık bir etnik ve kültürel çevreyi kanıtladığı görülmüştür. Voigt ve Henrickson Demir Çağı'nın başlamasıyla Geç Tunç Çağı seramik geleneğinin yok olduğunu ve bu geleneğin el yapımı ürünleriyle değiştiğini[135] ifade ederler. **(Resim 8-9)**

Voigt ve Henrickson'a göre, *"YHSS 7B bilgileri Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağa aşamalı bir geçişi desteklememektedir."*[136] Genz'e göre, Geç Tunç Çağı'nın sonunu takip eden seramik üretiminde görülen çarpıcı değişimler, yeni Balkan göçleriyle açıklanır ve Gordion'dan Erken Demir Çağı çömleği, sık sık Balkan kökenine yerleştirilir.[137] Bouzek, Gordion'da Erken Demir Çağı el yapımı çömleğinin Kuzey Yunanistan'daki göller bölgesinde, Makedonya'nın güneydoğu kısmında ve güneydoğu Arnavutluk'ta üretilen ve yaklaşık olarak M.Ö. 12. yüzyılda gelişmeye başlayan Boboustı sınıfı mat boyalı çömleğiyle ilişkili olduğundan söz eder.[138] Aynı şekilde Sams, Voigt ve Muscarella da Balkan kökenliliği onaylar. Fakat bu görüşlerin aksine Henrickson, genel olarak bu paralellikleri reddetmektedir.[139] Henüz doğrudan Balkan etkisinin kanıtı, Troya 7B2'nin "Buckel Keramik" ya da "Yumrucuklu

[133] Voigt ve Henrickson, 1998: 89.
[134] Voigt ve Henrickson, 1998: 89.
[135] Voigt ve Henrickson, 1998: 91.
[136] Voigt ve Henrickson, 1998: 95.
[137] Genz, 2005: 76.
[138] Bouzek, 1997: 151.
[139] Genz, 2005: 76.

Çömlek" (Knobbed Ware) kaplarıyla sınırlandırılmış ve bu, Frig göçünün arkeolojik kanıtı olarak kabul edilmiştir.[140] Fakat bu tür seramik, Genz'e göre, kesinlikle Anadolu platosuna ulaşmamıştır.[141] Genz, Orta Anadolu çömlek geleneğiyle ilgili olarak, Hitit kültürüne ve aynı zamanda Balkan göçmenlerine bağlanamaması durumunda, bu çömlek geleneğinin nereden gelmiş olabileceği sorusuna yanıtlar aramıştır.

Genz ,1935'te Bittel'in, Erken Tunç Çağı Alişar III çömleği ve Orta Demir Çağı Alişar IV çömleği arasında bir benzerliğin farkına vardığını ve dolayısıyla bu gözlemin Boyalı Erken Tunç Çağı ve Demir Çağı çömleği arasındaki ayrımı zorlaştırdığını belirtir. Bu benzerliğe ışık tutan yerin ise, Boğazköy'deki Büyükkaya Erken Demir Çağı tabakasının keşfi olduğunu vurgular.[142]

Genz, Anadolu Erken ve Orta Tunç Çağı seramiklerinin, biçim, süsleme ve aynı zamanda kulp ve emzik detaylarında Erken Demir Çağı seramikleriyle benzerlik gösterdiğini belirtir. Erken ve Orta Tunç Çağı'nda olduğu gibi, Demir Çağı'nda da gaga ağızlı testilerin çok yaygın biçimde görülmekte olduğunu söyler. Kapların duruşu ve süslemesi iki dönemde de benzerdir. Alişar 3 ve Alişar 4 çömleği arasındaki benzerlik koyu mat boyama teknikleriyle de görülebilmiştir. Kızılırmak kavsinin orta kısmındaki Erken Demir Çağı kırmızı boyalı çömleği, Orta Tunç Çağı Tarsus, Kültepe ve Lidar Höyük'te bulunan çömlek motiflerine benzemektedir. Genz, Symington'a dayanarak, kırmızı boyalı çömleğin Orta Tunç Çağı geleneklerine kadar götürülebileceğini[143] belirtir.

Genz'in ifadesiyle, bahsedilen biçimler, özellikler ve süslemeler, Hitit İmparatorluk Çağı çömleğiyle kanıtlanamıyorsa, Erken ve Orta Tunç Çağı çömleği gelenekleri Demir Çağı'nda nasıl belirmiştir?[144]

---

[140] Sevin, 2003: 234.
[141] Genz, 2005: 76.
[142] Genz, 2005: 76.
[143] Genz, 2005: 78.
[144] Genz, 2005: 82.

Genz, bu soruya iki farklı açıklama getirildiğini belirtir: *"1) Erken seramik gelenekleri Hitit hakimiyeti dışında kalan bölgelerde – örneğin batı Anadolu ve Pontic dağlarında – hayatta kalabilmiş, 2) Erken çömlek gelenekleri Hitit imparatorluğunun daha uzak yönetim bölgeleri içinde de yaşamaya devam etmiştir"*[145] şeklindedir.

Sevin ise, eskinin çok hızlı dönen çarkının aksine, hemen daima elde ya da çok ağır dönen bir çarkta yapılmış, çoğu kez koyu kırmızı ya da kahverenginde kalın bir astarla kaplanmış ve iyi açkılanmış olan bu seramiklerin en belirgin özelliği olarak, keskin profilli çanaklar ve çömleklerin ağız kenarlarından boyun ya da omuzlarına değin uzanan kesimlerinin yatay yivlerle bezenmiş olmasını gösterir.[146]

Sevin, Elazığ yöresi Erken Demir Çağı El yapımı çömleğinin Orta Anadolu'ya yabancı bir tür olduğuna ve bu seramik geleneğinin Elazığ bölgesinde yoğun olarak kullanıldığına dikkat çekmiştir.[147]

Elazığ-Malatya yöresinde Erken Demir Çağı malzemesi veren höyüklerin sayısının, Geç Tunç Çağı 2 malzemesi verenlere kıyasla %50 oranında bir artış gösterdiği ve bu durumun Erken Demir Çağı'nda nüfusun da artmış olabileceği yolunda bir kanıt olarak değerlendirilebileceği kanısına varan Sevin, bununla ilgili olarak C.A. Burney'in, bu yeni kültürün *Muşkiler* ile ilişkili olabileceğine işaret ettiğini belirtmektedir.[148] Erken Demir Çağı'nda Elazığ yöresinde yoğun olarak beliren yeni seramik geleneğinin batı dünyası ile hiçbir ilgisi olmadığına da dikkat çekmektedir.[149] Bayne'in Demir Çağı Kuzeybatı Anadolu çömlekleri üzerine çalışması Sevin'i destekler niteliktedir. Bayne'e göre, Smyrna, Larisa, Troy ve Antissa gibi büyük kazı alanlarından elde edilen çömlek tipleri genel ve yaygın olarak gri monokrom özellik taşır.[150] Buna karşılık Erken Demir Çağı El Yapımı seramiğine, Transkafkasya'daki Şeytandağ ile Doğu Gürcistan'daki M.Ö. 2. bin yılın ikinci

[145] Genz, 2005: 82.
[146] Sevin, 1991: 52.
[147] Sevin, 1991: 52.
[148] Sevin, 1991: 53-54.
[149] Sevin, 1991: 54-55.
[150] Bayne, 2000: 137.

yarısı ve 1. bin yılın başlarına tarihlenen kimi merkezlerde ve Erzurum yöresindeki Güzelova ile Pulur'da rastlanmıştır.[151] Aynı şekilde Kuzeybatı İran'da, Urmiye gölü'nün güney kıyısındaki Geoy Tepe'nin A katında ve son olarak da Van Gölü'nün güneydoğu kıyısı üzerindeki Dilkaya Höyüğü nekropolünde saptanmıştır. Toros dağları güneyinde, Adıyaman yakınlarındaki Tille höyüğü'nde de yivli seramik türüne rastlanmıştır. Bu türde seramiğin kullanım alanının kuzeyde Erzurum çevresi ve Transkafkasya, güneyde Urmiye Gölü'nün batı kıyıları ve Adıyaman yöresi, batıda Fırat Irmağı ile sınırlı kaldığı belirtilir. Yoğun olarak Elazığ yöresinde görüldüğü söylenmektedir.[152] Voigt, Gordion Erken Demir Çağı El yapımı seramiğinin Balkan kökenli olması olasılığının yanında, aynı zamanda Doğu Anadolu Elazığ Bölgesi Demir Çağı buluntu topluluğu ile de paralelliklere sahip olabileceğinden bahsetmiştir.[153] Şenyurt, Erzurum-Aşkale ile Erzincan-Tercan arasında sivri bir tepe[154] olan Büyükardıç'ta yapılmış olan kazılarda Erken Demir Çağı seramiğine rastlandığından bahseder ve özellikle kap formları ve bezeme özellikleri açısından bu seramiklerin Urmiye, Gürcistan, Ermenistan, Gordion ve Doğu Trakya'ya kadar uzanan geniş coğrafyada önemli benzerlik ve etkileşimler içerisinde olduğunu[155] belirtir. Böylece Erken Demir Çağı el yapımı seramiğinin oldukça geniş bir alana yayılmış olduğu açık bir şekilde anlaşılabilmektedir.

Erken Demir Çağı'nın daha geç bölümünün, seramik açısından daha karmaşık olduğu ve bu dönemin seramiğinin devetüyü rengi özelliğe sahip olduğu kazılarda ortaya çıkarılmıştır.[156] Kalkerli ve killi hamuru, düzgün ve kusursuz profili ve kendinden astarlı, düzleştirilmiş yüzeyi ile Erken Demir Çağı El yapımı çömleğinden ayrıldığı, Gordion Erken Demir Çağı devetüyü

[151] Sevin, 1991: 55.
[152] Sevin, 1991: 55.
[153] Voigt ve Henrickson, 1998: 103.
[154] Şenyurt, 2006: 8.
[155] Şenyurt, 2006: 284.
[156] Voigt ve Henrickson, 1998: 99.

rengi buluntu topluluğunun , Erken Demir Çağı El yapımı ile tanımlanabilir teknolojik ve tipolojik bağa sahip olmadığı saptanmıştır.[157]

Erken Demir Çağı devetüyü rengi kaplarının ilk ne zaman görüldüğü sorusuna kesin bir yanıt verilememektedir. Gordion Geç Tunç Çağı, Erken Demir Çağı El yapımı ve Devetüyü çömlek parçalarına YHSS 6 (Erken Frig M.Ö. 950-700) tabakasında da rastlanmıştır. Bunlar, omurgalı kaseler, çok amaçlı çömlekler ve omurgalı kadehlerden oluşmaktadır.[158]

Uçankuş, M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllarda biri Kızılırmak'ın doğusunda, diğeri ise batısında olmak üzere, aynı ortak kökene dayanan ve sonradan farklı ürünler vermeye başlayan, iki ayrı çömlek bezeme geleneğinin varlığından bahsetmektedir. Bu dönemde her iki stilin ortaklaşa kullandığı en belirgin motifin, kap yüzeylerindeki boş alanların doldurulmasına yarayan tek merkezli daireler olduğunu belirtmekle birlikte, Gordion tümülüslerinde, doğuya özgü siluet tekniğinde, geyiklerle süslü kaplara rastlandığına dikkat çekmektedir.[159] Bu dönemde, biçim yönünden Frigler'e mal edilen seramiklerin madeni kapları taklit eden biçimlere sahip olduklarını belirtir ve bunun sebebini de Frig çömlek ustalarının maden işleyen sanatçıların etkisinde kalmış olabileceklerine bağlar.[160] **(Resim 10-11)**

3.2. KAYA ANITLARI ve TASVİR SANATI

Kaya Anıtları veya Anıtsal fasadlar, büyük ve yüksek kaya kütlelerinin dik yüzünde, kaya boyunca yükselen ve hemen hemen bütün kaya yüzeyini kaplayan yapılardır.[161] Bugün bilinen dokuz adet kaya fasadının sekiz tanesi Türkmen dağı'nın güneyinde, Eskişehir-Afyon-Kütahya il sınırlarının kesiştiği yörede bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan dördünün Eskişehir, diğer

[157] Voigt ve Henrickson, 1998: 99.
[158] Voigt ve Henrickson, 1998: 99.
[159] Uçankuş, 2002: 45.
[160] Uçankuş, 2002: 45.
[161] Uçankuş, 2002: 142.

dördünün Afyon ve birinin de Kütahya'nın Tavşanlı ilçesinde bulunduğu görülür.[162]

Frig kaya anıtları ve tasvir sanatında genel olarak geometrik desenler, kabartma baklava motifleri[163], altı dilimli rozet motifi, ana Tanrıça Kybele heykeli ve kabartması, arslan kabartmaları **(Resim 12-13-14)** ve bazı yerlerde ana Tanrıça ile birlikte tasvir edilen griffon, arslan ya da sfenks[164], tanrı ve tanrıçaların heykelleri görülmektedir.[165] Frig sanatında yer alan ana Tanrıça heykellerinin ve tasvirlerinin dinsel unsurlar taşıdığı bilinmektedir. Ana Tanrıça, bereketin ve bolluğun simgesi olarak kabul edilir.[166]

Frig kaya anıtlarının bir bölümünün Kimmer istilası öncesi Erken Frig döneminde yapılmış olabileceği düşünülmüştür (M.Ö. 950-700 civarı). Fahri Işık'ın yapmış olduğu çalışmalarla bu tarihin M.Ö. 7. yüzyıl ortalarına kadar getirildiği ve daha sonra ise fasadların ilk örneklerinin M.Ö. 8. yüzyılla tarihlendirildiği görülmektedir.[167]

De Vries, Frig sanatının M.Ö. 6. yüzyılın başlarına doğru Yunan sanatından etkilenmeye başladığını savunurken[168], Fahri Işık, özellikle Pazarlı ve Gordion'dan bilinen pişmiş toprak kaplama levhaların söylenildiği gibi M.Ö. 6. yüzyıl ortalarında çıkan "Yunan sanat gelişiminin ürünü" değil de, onlardan yüz elli yıl kadar önce Yeni Hitit orthostatlarından esinlenen özgün bir Frig ürünü olduğunu, üzerlerinde işli resimlerin biçim ve biçemiyle belgelemeye çalışmış ve etkinin Frigya'dan Batı'ya yönlendirildiğini savunmuştur.[169] Kınay da daha önce yapmış olduğu çalışmada bu toprak kaplamaların, kitlevi Hitit duvarlarının alt kısımlarını kaplayan kabartmalı ağır orthostatlara benzediğini ve bu toprak kaplamalarda Grek tesirinin aranamayacağını savunur ve onların Frig mimarlık anlayışıyla meydana

[162] Uçankuş, 2002: 142.
[163] Uçankuş, 2002: 149.
[164] Uçankuş, 2002: 154.
[165] Uçankuş, 2002: 157.
[166] Uçankuş, 2002: 164.
[167] Uçankuş, 2002: 169-170.
[168] De Vries, 2006: 59.
[169] Işık, 2003: 22.

getirilmiş olduklarını vurgular.[170] Motiflerinin de doğu sanatlarında uzun asırlar tutunmuş olan motiflerin yeni bir sanat görüşüyle terkibinden türeme olduğunu belirten Kınay ,Grek sanatının ürünü sayılan kentaurların bu levhalarda görünmesinin Grek sanatının tesirine delil sayılamayacağından bahseder. Sebebini ise kentaurun gövdesini meydana getiren atın Ön Asya sanatında Frigler'den çok önce görüldüğüne dayandırır. Grek sanatının metop tarzını Anadolu'dan aldığı ihtimalini ortaya atarak[171] Anadolu'dan Batı'ya tesirin varlığını savunmuştur.

Pazarlı İ/11 ve J/11 karelerinde ortaya çıkarılan iki salon içerisinde, çivi biçiminde mozaiklerle süslü iki döşeme bulunmuş ve bu mozaiklerin Uruk IV'te olduğu gibi duvar yüzeyine değil de bir zemin üzerine yapılmış oldukları belirlenmiştir. Buna benzer döşeme mozaik örneklerine Gordion Megaron II'de ve Mecitözü'nün Kozluca Köyü'nde rastlandığı bilinmektedir.[172]

Fahri Işık, D. Salzman'ın Midas Çağı Gordion'unda Megaron II'nin tabanını örten ünlü çakıl mozaiğin kökenini teknikte ve bezemede Aslantaş ve Tell Barsib saraylarından bilinen örneklerle aynı yüzyılın Yeni Hitit etkisine bağlamasının önemli olduğunu belirtmektedir ve : *"Aslantaş'la benzerlik, mozaiğin geometrik bezeme biçiminde bile eşçesine rastlanmamış olsa, gene M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarında Altıntepe tapınak sarayı tabanına döşenen çakıl mozaiğin Frig'e etkisi de gündeme gelebilirdi. Salzman'a göre, "Anadolu'nun aksine Miken sonrası Hellenistan'ında çakıl mozaik bulunmamıştır, eski teknikte çakıl taban vardır; bunun da en erkeni M.Ö. 700 dolayında Sparta Artemis Orthia Tapınağı'ndan" bilinir. "Gordion'da 5. yüzyıla dek sürdürülen Anadolu mozaik geleneğinin" daha başlangıçta ne teknik ve ne de biçimde Yunanlarla hiçbir ilgisi olmayışı olgusu önemlidir; çünkü bununla "Frig sanatının Yunan etkisiyle biçimlendiği" savı bir kez daha çürütülmüş olmaktadır ve benim sanatın her alanında kurmaya çalıştığım Frig*

[170] Kınay, 1943: 85.
[171] Kınay, 1943: 85.
[172] Uçankuş,2002: 258.

– *Anadolu bağı güçlenmektedir"*[173] sözleriyle Frig sanatının "Anadoluluğu" nu savunmuştur.

Pazarlı'da dağ keçileri tasvirlerinden tam parçalar ele geçirilmiştir. Elik adı verilen dağ keçileri, Pazarlı yakınlarındaki Karadağ'da gömülmekle beraber, bu motifin ve dini anlayışla ilgili kompozisyonun, doğudan geldiği kuvvetli olarak savunulmaktadır.[174] Uçankuş, M.Ö. 2. bin yılın kuzey Suriye ve Anadolu silindir mühürlerinde, Tel Halaf süslemelerinde bunun benzerlerini görmenin mümkün olduğundan bahseder.[175]

Ankara kabartmaları ise Frig yerleşme tabakalarında bulunmuştur. Uçankuş bunların geç Hitit sanatının en geç üslubuna benzedikleri için M.Ö. 8. yüzyılın sonuna tarihlenmiş olduklarından bahseder.[176]

Ankara Bahçelievler'de ortaya çıkarılan Kybele kabartması, zaman bakımından Ankara'nın geç Hitit kabartmalarıyla birbirine yakın sayılmıştır. Kabartmada bulunan nişin iki yanını süsleyen meander süslemesinin ise Gordion'da bulunan mobilya ve mozaiklerdeki motif ve süslemeleri anımsattığı düşünülmektedir.[177] Kabartmanın eski Frig sanatına konamayacağı düşünülmektedir ve figürdeki geç devirlere işaret bazı öğelerin buna engel olduğu savunulmaktadır. Tanrıçanın elinde tuttuğu vazonun M.Ö. 8. ve 7. yüzyıl eserlerine benzemediği, eski ve olgun Frig stilinde olan emziklerin çok uzun, kulpların da karın kısmı gibi keskin köşeli ve çoğunlukla makara süslemeli olduğu bilinmektedir ve bununla birliktte buradaki vazonun emziğinin kısa, kulpunun ve karnının da yuvarlak biçimli olduğu görülmektedir. Tanrıçanın elinde tuttuğu kuşun, Ion sanatının özgün bir motifi olduğu bilinmekle beraber Hitit kabartmalarında , subay kıyafetindeki bazı erkek tasvirlerinin ellerinde yırtıcı bir kuş tuttukları da görülmektedir; fakat oradaki kuşların anlamının ve rolünün daha başka olduğu bilinmektedir. Burada Tanrıça'nın, daha çok elinde güvercin tutan Ionyalı Tanrıçalar ya da

[173] Işık, 2003: 23.
[174] Uçankuş, 2002: 260.
[175] Uçankuş, 2002: 261.
[176] Uçankuş, 2002: 267.
[177] Uçankuş, 2002: 267.

genç kızlar pozunda olduğu düşünülür ve bu kabartmanın "Yunanlaştırılmış bir Frig kabartma Kybele" si olarak görünmekte olduğu savunulmaktadır."[178] Burada, Frig sanatında Kybele tasvirinin **(Resim 15)** Yunan'a dayandırıldığı görüşleri açık olarak anlaşılmaktadır. Kybele'nin giydiği manto ve chitonun da Sisamlı örneklerin etkisiyle yapıldığı belirtilmektedir.[179]

Boğazköy, Ankara ve Gordion kabartmalarının , elbiseleriyle olduğu kadar, başlarındaki polos yönünden de birbirine çok yakın olduğu belirtilmektedir. Bu polosların bir Frig özelliği olduğu ifade edilir. Aynı biçim polosların Afyon ve Eskişehir civarındaki Frig kaya anıtları üzerindeki Kybele kabartmalarında bulunduğu bilinmekle birlikte , Ekrem Akurgal'ın bu kaya kabartmalarını M.Ö. 6. yüzyılın ortası ile ikinci yarısına tarihlemiş olduğu görülür.[180]

Işık: *"Kurt Bittel, ilkin " M.Ö. 7. yüzyıl sonu ya da M.Ö. 6. yüzyıl başlarına" verdiği Boğazköy Kybelesini, Akurgal'ın yayını ardından M.Ö. 6. yüzyıl ortalarından önceye çıkaramamış ve tüm örgelerinde gözlemlediği tartışmasız (Doğu, yerli Anadolu) özelliklerine karşın, tek bir örgeye dayanarak etkiyi Batı'da Ionya'da aramıştır"*[181] ifadesiyle Boğazköy kabartması hakkındaki görüşlerini açıklamıştır.

Fahri Işık, "Kybele'nin giysisinin, Akurgal ve Bittel'in buna "öncü örnek" dedikleri Samos'tan ünlü Cheramyes Koresi'ninkiyle tam tamına uyuşmamakla birlikte; köktenci ayrımın, giysi parçalarının sayısında ve düzenlemesinde olduğunu savunur.[182] Ion yapısında giysinin üçlü olduğundan söz eden Işık, bunların chiton, enine şal ve arkayı saran uzun örtü olduğunu ve buna karşın Kybele betilerinde bunlardan birinin, dönemin Ion giysili kadın yontularında en özgün olanının yani enine şal motifinin eksik olduğunu belirtir. Bu eksikliğin, ne "ayrıntıda farklılık" ne de Frigli yerel

[178] Uçankuş, 2002: 268.
[179] Uçankuş, 2002: 268.
[180] Uçankuş, 2002: 268.
[181] Işık, 1989: 5.
[182] Işık, 1989: 5.

ustanın " Ion örneğini yanlış algılamışlığı" ile açıklanabileceğini savunur.[183] Işık, M.Ö. 6. yüzyıl ikinci çeyreğinin bu türden İyon ürünlerinin Orta Anadolu'nun Kybele ustalarınca bilinmemiş olduğunu ifade eder. Dorylaion kabartması gibi Frig ülkesinin odağından ve geç Arkaik'e geçiş evresinden İyon etkili bir yapıtta yerli ustanın betimlediği Tanrıçasını çağdaşı Ion Koreleri geleneğinde giydirebilmişse, özde değişik Kybele kabartmalarının da aynı dönemden ve aynı etkilerin ürünü olduklarını belirtmenin mümkün olmadığını söyler.[184]

Öyle anlaşılıyor ki Frig kültüründe belirleyici unsurlardan biri de kaya anıtları ve tasvir sanatıdır. Bu başlık altında Frig kültür ve sanatının farklı öğelerle karşılaştırılmasından yola çıkılarak, kaya anıtları ve tasvir sanatının Doğu ile Batı arasında Anadolu özelliklerini de içinde barındırarak şekillendiği düşünülebilir.

3.3. ÖLÜ GÖMME ADETLERİ

Frigler'in ölülerini gömdükleri yerlerin, oyulmuş mezarlar ya da yığma mezar tepeleri olarak bilinen tümülüslerden oluştuğu bilinmektedir.[185] Bu anıtsal tümülüsler ve kaya mezarları ile bunların içinde bulunan zengin ölü hediyelerinin, Friglerin ölü kültüne ve ölü gömme adetlerine verdikleri önemi açıkladığı düşünülür.[186]

Frig kaya mezarlarının, ya Frig kalelerinin kurulduğu kayalık platoların dik yüzlerinde, ya da kalelerin civarındaki kayalıklarda erişilmesi güç noktalarda yer aldıkları bilinmektedir. Özgün bir Frig kaya mezarının, geleneksel Frig evlerinin iç mimarisinin kayalara oyulmuş şeklini yansıttığı görülmüştür. Mezar odası, dikdörtgen veya dikdörtgene yakın planlı yapılmış ve üzerine beşikçatılı bir tavan eklenmiştir. Bazı mezarların tavanlarında yer alan mahya girişinin, mertekler ve üçgen alınlıklar ile duvar dikmelerinin

[183] Işık, 1989: 5.
[184] Işık, 1989: 6.
[185] Sevin,1982: 237.
[186] Uçankuş, 2002: 39.

anakayaya kabartma olarak işlendiği gözlemlenmiştir. Çoğunlukla oda duvarlarının önünde, duvarlara bitişik olarak anakayanın yontulmasıyla işlendiği, sayıları bir ila üç arasında değişen, ölülerin yatırıldığı yatak veya klinelerin yer aldığı görülmüştür. Bazı mezarlarda ise oda tabanının boş düz bir alan olarak bırakıldığı, mezar odasına, çoğunlukla kısa duvarın orta kesiminde yer alan küçük kare veya dikdörtgen bir kapıdan bir ya da üç basamakla girildiği saptanmıştır.[187]

Tümülüslerin Frig gömü geleneklerini öğrenmemizde önemli rol oynadıkları bilinmektedir.[188] Tümülüslerin menşei hakkında kesin bilgilere ulaşılamamaktadır. M.Ö. 8. yüzyılın ortalarından 6. yüzyılın ortalarına değin kullanıldıkları sanılan tümülüs mezarlarının büyük bir bölümü Gordion'da yer almaktadır. Kentin etrafındaki sırtlarda yer alan bu yığma toprak mezarların sayısının yüz kadar olduğu tahmin edilmektedir. Toplu Frig tümülüslerine, Gordion'dan başka Ankara ve Yozgat'ın güneydoğusundaki Kerkenes Dağı'nda da rastlanmıştır. Dağınık Frig tümülüslerinin batıda Afyon'a değin uzandığı bilinmektedir.[189] Sevin, buna karşılık Frig tümülüslerine Kızılırmak'ın doğu yakasında rastlanmayışının ilgi çekici olduğunu belirtir.[190]

Frigler, ölülerini toprağa açılmış çukurlar içine yapılan ahşap mezar odalarına gömdükten ve ahşap çatıyı kapattıktan sonra üzerini büyük bir yığma tepeyle örtmüşlerdir. Tümülüsün yüksekliğinin, gömülen kişinin önemine göre, 2-3 m. ile 50 m. arasında değiştiği görülmüştür. Bazı Frig tümülüslerinde ise ahşap mezar odasının üzerinin bir çatıyla kapatılmadığı, ölü ve ölü armağanları yerleştirildikten sonra, odanın içine çakıl taşı doldurularak sonradan bunun üzerine yığma tepe oluşturulduğu saptanmıştır. Frig tümülüslerinde yığma tepe toprağının çevreye yayılmasını önlemeye yarayan **krepis** duvarı ve mezar odasına geçit veren **dromos'**un kullanılmamış olduğu görülmüştür. Sevin, Frig mezarlarının Lidya ve Yunan tümülüslerinden, mezar odalarının yapımında taş yerine tahta kullanılmış

[187] Sivas, 1999: 125.
[188] Sevin, 1982: 238.
[189] Sevin, 1982: 238.
[190] Sevin, 1982: 238.

olmasıyla, krepis ve kısmen dromosun bulunmamasıyla ayrıldığından bahseder.[191] Frigler'in de, bazı Lidya tümülüslerinde olduğu gibi, ölülerini ve ölü armağanlarını, çatısı kapatılmadan önce, mezar odasının tavanından içeriye soktukları bilinmektedir. Sevin, bu türde mezar odalarının yalnızca bir tek kişinin gömülmesine elverişli olduğunu, bunun sebebinin ise, mezar odasının çatısının kapanıp, bunun üzerine taş ve toprak yığıldıktan sonra bir daha açılmasının olanaksız olmasından ileri geldiğini belirtir.[192]

Gordion'daki tümülüslerin en büyüğünün, yaklaşık olarak 250m. çapında ve 53 m. yüksekliğindeki Büyük Tümülüs olduğu görülmüştür. **(Resim 16-17)** Bunun, Anadolu Tümülüsleri'nin Lidya'daki **(Resim 18)** Alyattes Tümülüsü'nden sonra en büyük olanı olduğu bilinmektedir.[193]

Gordion'daki Büyük Tümülüs, mezar odasının bir çukur içine değil, zemin düzeyine yapılmış olmasıyla dikkati çekmektedir. Ahşap mezar odası 80 cm. kalınlığında, kireçtaşından kaba bir duvarla çevrilmiştir; iç boyutları 5.15 x 6.20 m., yüksekliği 3.25 m.'dir. Çatının semerdam tarzında örtülmüş olduğu ve ahşap odanın, kalın sedir ağaçlardan oluşturulduğu görülmüştür.[194]

Ölü armağanlarıyla dolu olarak bulunmuş olan mezar odasında büyük bir ahşap sedir üzerinde yatan cesedin yaklaşık olarak 1.59 m. boyunda ve 60 yaşlarında bir erkeğe ait olduğu belirlenmiştir.[195]

Büyük mezarın boyutları ve ölü armağanlarının zenginliği göz önüne alınarak, bu mezar anıtının Frigya'nın en güçlü döneminde yaşayan bir krala ait olabileceği düşünülmüştür.[196]

Bu mezarın sahibi konusunun tartışmalı olduğu görülür. Mezarda odanın sahibine ait hiçbir yazılı belge bulunmamakla birlikte bazı bilim adamları, mezar odasından ele geçirilen zengin armağanlara bakarak , tümülüsün Kimmer yıkımı ve yağmasından hemen sonraya yani öküz kanı

[191] Sevin, 1982: 238.
[192] Sevin, 1982: 238.
[193] Sevin, 1982: 238.
[194] Sevin, 1982: 238.
[195] Sevin, 1982: 238.
[196] Sevin, 1982: 238.

içerek intihar eden Midas'a ait olamayacağını , bu nedenle yaklaşık olarak M.Ö. 8. yüzyılın üçüncü çeyreği içinde yaşayan, Midas'ın babası Gordias'a ait olabileceğini düşünmüşlerdir. Bazı bilim adamları ise, mezarda bulunan aslan başlı bir kabın Asur kralı II. Sargon (M.Ö. 722-705) döneminden önceye tarihlenemeyeceği görüşünde bulunarak, tümülüste yatan cesedin Midas olabileceğini savunmuşlardır.[197] Voigt, yapılan son kazı çalışmalarında mezardan edinilen ağaç tarihlendirmeleri neticesinde, mezarda kullanılmış ahşabın M.Ö. 740 yıllarında kesilmiş olduğunu belirtir ve Midas'ın yaşadığı ve Asur 'la diplomatik ilişkilerde bulunduğu dönem ise M.Ö. 8. yy. ın sonlarına tarihlendiği için, mezarın Sargon dönemindeki Midas'a ait olamayacağı savının kesinlik kazandığını vurgular.[198]

Tümülüslerin menşei hakkında çeşitli görüşler belirtilmektedir. Mehmet Özdoğan: *"Anadolu'da tümülüs yapımına Demir Çağı'nda başlandığını ve bunun Friglerle ilişkilendirildiğini bilmekteyiz; bununla birlikte Balkanlarda ve Trakya'da tümülüs yapma geleneği hemen hemen M.Ö. 3. bin yılda başlamıştır. Bulgar meslektaşlarımız kazmış oldukları bazı tümülüsleri Erken Tunç Çağı ve Erken Tunç Çağı III ile tarihlendirmektedirler. Bazı yüzey araştırmalarından yola çıkarak bu çeşit tümülüslerin Türkiye Trakyası'nda ve 2. bin doğu Trakya'sında varlıklarından söz edebiliriz. Bu nedenle, tümülüs yapma geleneği Trakya'da zaten M.Ö. 2. bin yılında vardır; fakat Anadolu yakasında bu tümülüslerden hiçbirini görememekteyiz"* şeklinde bir görüş ileri sürmektedir. Eleonora Petrova ise : *" Makedonya Cumhuriyeti'nde, Vardar Ovası'nda, Axius Vadisi'nde, Makedonya Cumhuriyeti'nin merkezinde ve güney kesiminde kazılar yapılmıştır. Bu bölgelerde nekropoller düz mezarlardır, tümülüs değildir; taşlarla kaplı bu düz mezarlar Tunç Çağı'nın sonundan geleneksel döneme, M.Ö. 11. yüzyıla kadar gitmektedir"* şeklinde farklı bir bakış açısıyla yorumlamıştır.[199]

Roumyana Georgiva, Trakya ve Frigya'daki ölü gömme gelenekleri arasındaki benzerliklere dikkat çekmektedir.

---

[197] Sevin, 1982: 239.
[198] Voigt, 2006: 34.
[199] Tuna ve Aktüre ve Lynch, 1998: 163 ve170.(Panel Tartışmaları)

Georgiva, Herodotos'un söz ettiği Trakya ölü gömme törenlerinin, Frig için geçerli olabileceğini belirtir ve Trak-Frig cenaze uygulamalarının benzerliğine dikkat çeker. Ölünün, inhumasyon *(ölüyü gömme)* olan önceki uygulama ve aynı zamanda M.Ö. 7. yüzyıldan sonra tanışılan kremasyonla *(ölüyü yakma)* kaya mezarları ya da tümülüs altına gömülmelerinden yola çıkarak, kremasyon adetinin ortaya çıkışının, Doğu Yunan adalarının yoğun etkisiyle açıklanabileceğini ve tümülüsün Anadolu'da tanınan bir biçim olduğunu veya Balkan ölü gömme adetlerinden etkilenmiş olabileceğini savunur. Ağaçtan mezarlarınsa, eski Frig geleneğine göre yapılmaya devam edilmiş olarak veya değişmeyerek kaldığını açıklar.[200]

Trakyalıların ölümün asıl oluşumunu özellikle acı dolu bir şey olarak göstermediklerini belirten Georgiva; öteki dünyada ve ölümsüzlükte onların çoğu için çok büyük mutluluğun önde olan bir sanat olduğunu vurgulamaktadır. Georgiva töreni şöyle anlatmaktadır: *"Ölüm meydana geldikten sonra, ölünün gözleri kapanır ve vücut yıkanır, organlar, vücut tam olarak donmadan önce kesin bir pozisyonda ip ya da havluyla bağlanır. Kafa, çenelerin açılmasını önlemek için hafifçe doğrultulur. Bu hareketler kuşkusuz, Hint-Avrupa ölü gömme uygulamalarında kök salmış olduğu gibi geniş olarak yerine getirilmektedir. Frig ölü gömme törenini de belirttiğini söyleyebiliriz."* [201]

Georgiva, Traklar'ın ve Frigler'in de ölülerini süs eşyaları ve savaş giysileriyle gömdüklerini belirtir ve bu da ölüyü öteki dünyaya hazırlamaktır.[202]

Georgiva, Trakyalıların ölülerinin zorunlu olarak yasını tuttukları, onlar için ağlayan yalnızca bir keder gösterisi değil, aynı zamanda kelimeleri anlatma biçimi ve ölünün geçmiş hayatı ile ilgili ve onu bekleyen öteki hayatla ilgili melodik şeyler olduğunu vurgular. Friglerin de, Mysialılarla birlikte, geçmişteki en ünlü yaslı kimseler olduğunu, Trakyalılar ve Frigyalılar'ın ölen kişinin ölüm dünyasına geçişini kolaylaştırma anlamında olarak ağıtlar gösterdiklerini belirtir.[203]

---

[200] Georgiva, 1998: 61.
[201] Georgiva, 1998: 61.
[202] Georgiva, 1998: 61-62.
[203] Georgiva, 1998: 62.

Trakyalıların ölü gömme adetlerinin diğer bir önemli unsurunun, kurbanlık hayvanların kesimi ve etleriyle bir ziyafet vermek[204] olduğunu belirten Georgiva, bu etin bazısının ölü için onun yanına bırakıldığını ve cenaze şöleni boyunca ölünün, masa arkadaşı ve av sahibi olarak düşünüldüğünü açıklar.[205]

Gordion'da II numaralı tümülüste de hayvan kemiklerine rastlandığı bilinmektedir. Bu, M.Ö. 7-6. yüzyılla tarihlenmiştir. Georgiva bunun, Friglerin bilindik "ölü yiyeceği" geleneğine kanıt olarak düşünülebileceğini belirtir ve bu geleneğin var oluşunun dolaylı kanıtının, yemek masaları ve tablalarının var oluşunda gösterildiğini ifade eder.[206]

Georgiva, her iki toplumda da hayvanların kurban edilmesini Hint-Avrupa kökenine bağlar ve bu geleneğin her iki toplumda da ideolojik özelliklerle doğrulandığını savunur. Ayrıca, bu genel kavramların sadece kültürel ilişkiler ve genel Hint-Avrupa kökenlerinden değil, aynı zamanda iki toplumun sosyal ve politik yapısındaki benzerliklerinden ileri gelebileceğini belirtir.[207]

Pazarlı halkı ele alındığında, bu halkın ölülerini kalenin içindeki basit mezarlara, sırtüstü yatırarak gömdükleri, Boğazköy halkının ise kent içine olmakla birlikte ölülerini yakıp, küllerini küpler içine koyarak gömü yaptıkları belirlenmiştir. Erken Anadolu geleneğine dayandırılan küp içine gömme geleneğinin Frigler arasında da yaşamış olduğunu, Pazarlı ve Boğazköy 'deki iskeletlerle ölü küllerinin tümünün geç Frig dönemine ait olması ve sürekli kent içine gömülmeleri açıklar. Fakat Ankara'da ,tümülüslerden ayrı olarak , yakılmış kişilerin küpler içinde gömüldükleri kent dışı mezarlarda da saptanmıştır. Sevin, her iki mezarlık türünün ayrı ayrı bulunmasını, Ankara'da bugün Hacıbayram Camisi çevresindeki Frig kentinde yaşayan farklı halk sınıflarının varlığıyla açıklar.[208]

---

[204] Georgiva, 1998: 62.
[205] Georgiva, 1998: 63.
[206] Georgiva, 1998: 63.
[207] Georgiva, 1998: 63.
[208] Sevin, 1982: 238-239.

Veriler ele alındığında, Friglerin ölü gömme geleneklerinde Batı ve aynı zamanda süregelen bir Anadolu geleneğinin iç içe yaşandığı söylenebilir.

IV. BÖLÜM

FRİGLERİN KÖKENİNE IŞIK TUTAN FİLOLOJİK BELGELER

4.1. YAZI ve DİL

Frig alfabesinin kökeni konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür ve fikir birliği sağlanamamıştır. İlk olarak, iki farklı görüşün varlığından bahsedilmiştir. Frig alfabesinin Yunanistan'dan alındığı görüşü, Yunan ve Frig alfabelerinin aynı Semitik kaynaktan çıkmış olmakla birlikte, birbirlerinden bağımsız olarak geliştiği görüşüdür.[209]

Barnett, genellikle Fenikeliler'e verilen alfabenin batıya yayılışında, Frigler'in çok önemli bir rol oynadıklarını belirtmiştir.[210] Gordion'da Büyük Tümülüs'te ve M.Ö. 700'den önceye tarihlenen bir bronz kap üzerine Frig alfabesiyle yazılmış, Frig dilinde balmumundan kısa bir yazıt bulunduğu bilinmektedir. Barnett, Asur'da kullanılan balmumu kaplı yazı tabletlerinin Friglerce de kullanıldığının tespit edildiğini, Frig alfabesinin Fenike alfabesinden çıkartıldığının tahmin edildiğini[211] ve Hellen yazılarında kullanılan harflerle, satırları değişik yönde yazma sisteminin Frigya yoluyla Hitit hiyerogliflerinden türetildiğini belirtir. Frig alfabesinin bir ebeveyni ve Gordion'un ise M.Ö. 7. yy. ortalarında bu alfabenin keşif yeri olduğunu ifade eder.[212]

Frig dilinin merkezi bölgede, Roma dönemine değin kullanıldığı belirlenmekle birlikte, bu türde geç Frig yazıtlarına mezar taşları üzerinde rastlandığı görülmektedir. Sevin, Erken Frig, yani arkaik Frig dilinin kökeni konusunda farklı iki görüşün varlığından bahseder: "*İlk görüş, Frigce'nin Hint Avrupa dilinin satem grubuna ait olduğunu ve en yakın akrabasının Ermenice olduğunu savunur. İlk görüşün yanlış olduğunu savunan ikinci görüşün yeni*

[209] Sevin, 1982: 240.
[210] Barnett, 1987: 63.
[211] Barnett, 1987: 63-64.
[212] Barnett, 1987: 64.

savunucuları ise Frigce'nin temelde Hititce ya da Luvice ile ilişkili bir Anadolu dili olduğunu kabul ederler"[213] şeklindedir.

Diakonoff ve Neroznak, Frigce'nin, Hint-Avrupalı bir Paleo-Balkanik lehçe konuşan ve bugünkü Ankara'nın batısına yerleşmiş olan, veya Hint-Avrupa kökenli Hititce-Luvice konuşan ve uzun bir süre Anadolu'da hüküm sürmüş olan bir halk tarafından kullanılan bir dil olduğu görüşündedirler.[214]

Sevin, Frig yazıtlarının analizlerinin bunların Trak lehçeleriyle ilişkili Frig deyimleri içerdiğini ortaya koyduğunu ve bu dilin genel olarak Hint-Avrupa dillerinden olduğunu ve içinde İslav, Arami ve hatta Frig öncesi Hitit dillerinden de sözcükler bulunduğunun mümkün olabileceğini ifade eder.[215]

Petrova, yapılan filolojik araştırma neticesinde, Trakya, Frig ve Daco-Mysialılar arasında bir yakınlık olduğunu ve aynı zamanda ayrı Hint-Avrupa kökenli dil kullandıklarını belirtir.[216] Frig ve Brigler'in dilbilimsel bir zincire sahip olduklarını söyleyen Petrova, Frigce'nin Paeonian, Makedonian ve Mygdonian gibi, Paleo-Balkan dillerinin temeline giren daha eski Hint-Avrupa dillerinden biri olduğunu filolojik araştırmaların gösterdiğini savunur. Petrova, M.Ö. 2. ve 1. bin yıl boyunca, Balkanlardaki Brig nüfusunun önemiyle, ayrı bir etnik topluluk olarak, Hellen uygarlığına etki eden güçlü bir Frig devletinin bir çekirdeğini oluşturduğunu filolojik olarak ele almaya çalışmıştır.[217]

Friglerin M.Ö. 1. binin ilk yarısında Orta Anadolu'ya yerleştikleri zaman dillerini kaydetmiş oldukları saptanmıştır.[218]

Roller, *"Gordion'da en erken yazı, Geç Tunç Çağı'yla tarihlendirilir (M.Ö. 1400-1200). Hitit İmparatorluğu ile çağdaş olan bu dönem tabakasında baskı mühürleri üzerinde Anadolu hiyeroglif karakterini içeren bir yazı görülmüştür".* Roller, bu yazı tipinin aslında Batı ve Güney Anadolu'da

[213] Sevin, 1982: 239.
[214] Diakonoff ve Neroznak, 1985: 3.
[215] Sevin, 1982: 240.
[216] Petrova, 1998: 45.
[217] Petrova, 1998: 51.
[218] Roller, 1989: 56.

konuşulan ve oldukça kullanılan Hititce'nin kardeşi Luvice'yi gösterdiğini; fakat Hitit hiyeroglifi olarak adlandırıldığını belirtir.[219]

Roller, erken Frig alfabesinin Yunan alfabesiyle yakınlık gösterdiğini belirtmektedir. Yunanlılar'ın kuzey Levant'ta Fenikeliler'le ilişki kurarak, Yunan dili için gerekli sesli ve diğer karakterli harfleri yaratmak için Fenikeliler'in harflerini değiştirdiklerini ifade eden Roller, dildeki bu geçişin M.Ö. 8. yy' ın ilk yarısında Yunanlı tüccarların ticari ilişkilerde bulunurken kayıt yapma ihtiyaçlarından doğduğunu ileri sürer.[220]

Gordion'da Tümülüs MM'den beş yazılı metin ele geçirilmiştir. Bunlardan biri, M.Ö. 8. yy. sonu ve 7. yy. başıyla tarihlendirilmektedir. Bu erken metinlerin doğrudan Yunan alfabesinden alınan 17 harfi içerdiği tespit edilmiştir. Tek sesleri ifade eden temel Yunan karakterleri, arkaik Yunan F ve digamma'dan oluşmaktadır. Iyonik sesliler, H, ve Ω ; bileşik ve nefesli(okunan) sessizler ile, Z, θ, , , , ,X ve harflerine Frigce'de rastlanmadığı görülmüştür. Roller, Gordion'da ele geçen bu metinlerden yola çıkılarak, M.Ö. 8. yy. sonu ve 7. yy. başında Yunanca'yla ya da Yunan hatipleriyle Frigler'in az ilişkide olduklarının düşünüldüğünü ve buna ek olarak, Frigce metinlerde, Aeolis'te Smyrna'dan erken Yunanca metinlerinde de görülen bir karakterin kullanılımına dikkati çeker. Bu nedenle, Roller'e göre; Frig ve Yunan alfabesi birbirine uyum sağlamış ve bu uyum, ticari alışverişten az etkilenmiş; daha çok Yunan kültürüyle ilişkinin bilinçli bir çabası sonucunda ortaya çıkmıştır.[221]

Roller, Frig metinlerinde yer alan alfabenin Yunan alfabesine benzediğini, fakat onunla özdeş olmadığını belirtir. Roller'e göre, Frigler kendi ihtiyaçlarını karşılamak için Yunan alfabesini değiştirmişlerdir.[222] Bununla birlikte, Frig yazıtlarında Yunan alfabesinde bulunmayan harflerin yer aldığı görülmüş ve aynı zamanda Frig dilindeki sesler hiçbir Yunan harfiyle açıklanamamıştır. Gordion'da bulunan ayırıcı nitelikli Frig harflerinin, , ,↑

[219] Roller,1989: 56.
[220] Roller, 1989: 56.
[221] Roller, 1989: 57.
[222] Roller, 1989: 57.

biçimlerinden oluştuğu saptanmıştır. Bu işaretlerin kullanıldığı zamanda Frigya'nın diğer bölgelerinde hiçbir Yunanca harflerin kullanılmadığı tespit edilmiş ve Midas ile güneybatı Frigya'daki Çepni şehirlerinde bulunan yazıtlarda ise alışılmadık harfler ortaya çıkarılmıştır.( )Hattuşa'daki Frig yerleşiminde ise, harfine bir metinde rastlanmıştır.[223]

M.Ö. 8. yüzyılın başıyla tarihlendirilen taş, çömlek ve seramik kaplar üzerine alfabetik olmayan işaretlerle yazılan metinlerde, orijinal Frig karakteri taşımayan işaretler görülmüştür. Bu işaretler, Geç Tunç Çağı ve Hattuşa'dan Hitit kaplarında görülen işaretleri kapsamaktadır. Gordion'da daha sonraki Frig çömleği üzerinde görülen Hitit işaretleri kapalı bir X ve bir gamalı haç, şematik bir dal , triskeles (?) gibi sembolleri içermektedir. Roller, bu işaretlerin pek çok kültürde yaygın olduğu için bu biçimlerin rastlantı olabileceğini belirtir.[224]

Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçişi gösteren bir tabakada, dikey hatlı bir üçgen biçimine gri bir kap üzerinde rastlanmış ve bu işaretin Geç Tunç Çağı kapları üzerinde görülen aynı işaret olduğu ve muhtemelen hiyeroglif şekliyle "kral" anlamına geldiği belirlenmiştir.[225] Roller , Frigler'in hiyeroglif işaretleri öğrenmelerini, M.Ö. 1200'lerde Boğazköy'ün yıkıma uğrarken Gordion'un tam olarak yıkımla karşı karşıya kalmamış olması ve böylece yeni gelen Frig göçmenlerinin Gordion'da Hitit nesnelerini görerek, bu bölgedeki Tunç Çağı kalıntılarını yaşatmış olduklarıyla ilişkilendirir. Bu Tunç Çağı malzemelerinin, Frigce'deki Yunanca olmayan bazı harflere ışık tuttuğu görülmüştür. Gordion Tümülüs MM'de ele geçen ↑ harfi, Tunç Çağı Gordion çömleği üzerindeki yangından önce görülen işaretlerden biri olarak saptanmıştır.[226] Young ,↑ harfinin Yunanca'da veya Semitik dillerde görülmediğine ve fakat Asyatik alfabede yaygın olarak görüldüğüne dikkat

[223] Roller, 1989: 57.
[224] Roller,1989: 57.
[225] Roller, 1989: 58.
[226] Roller,1989: 58.

çekmiştir.[227] Böylece Roller, alfabetik olan ve alfabetik olmayan işaretlerin kaynaşarak erken Frig alfabesinin şekillenmiş olduğunu belirtir.[228]

Roller, sonuç olarak, yukarıdaki bilgiler ışığında, Frig yazı sisteminin iki ayrı alfabe sistemi üzerine kurulduğu tahminini ileri sürer. Biri Anadolu hiyeroglifleri ve diğeri Yunan alfabesi. Her ikisinin, Frigya dışından geldiği fakat kaynaşma sebeplerinin farklı olduğu saptanmıştır. Gordion'da Geç Tunç Çağı boyunca, yazı sistemi ve grafik sembollerin kullanımı, kaydetme işleviyle sınırlı kalmıştır. Roller, bu işlevin Frigleri kapsayan nüfus hareketleri nedeniyle, Tunç Çağı'nın sonunda kaybolmuş olduğundan bahseder. Frig dilinde yazma isteği, Yunanca yazımının açığa çıkması sonucunda; birkaç yüzyıl daha sonra olmuştur. Yerli unsurlar devam etmiş ve gramatik olmayan semboller sıklıkla alfabetik yazımla birleştirmede kullanılmıştır. Yazı sistemindeki son değişme ise, Frigce'den Yunan alfabesine, Anadolu'da M.Ö. 4-3. yüzyıllarda politik değişmelerle Yunanca'nın baskın bir dil olmasıyla meydana gelmiştir[229]. **(Resim 19)**

4.2. FRİG DÖNEMİNE AİT YAZILI KAYNAKLAR

4.2.1. FRİG YAZITLARI

Frigya dilinde az da olsa bazı kelime ve yazıtlar ele geçmiş olmakla birlikte Friglerin kökenine yeterince ışık tutamamaktadır.

Yazılıkaya Midas Yazıtı: Anıtın birinci yazıtı, sol üst kısmında, düzleştirilmiş ana kaya üzerinde bulunmuştur.**(Resim 20)** Yazıt, alınlığın sol köşe hizasından başlayarak akrotere doğru kavisli bir biçimde soldan sağa doğru yazılmış ve on bir metre uzunluğunda olduğu görülmüştür. Harf boyları 0.40-0.45 m. Olarak belirlenmiştir. İkinci yazıt sağ yan çerçeve üzerinde görülmektedir. Süsleme ile çerçeve kenarı arasında kalan boşluğa, yanlamasına soldan sağa doğru yazılmış ve bunun uzunluğu 4.75 m., harf boyu 0.25 m. olarak belirlenmiştir. Araştırmacılar, bu iki yazıt arasında zaman, hiyerarşi ve el farkının varlığından söz eder. Okunmakla beraber,

[227] Young, 1969: 295.
[228] Roller, 1989: 59.
[229] Roller, 1989: 61.

anlamları kesin olarak çözülemeyen bu yazıtlardan birincisinin, anıtın bütünü ile ilgili olduğu, ikincisinin ise daha özel olduğu görülmüştür. Nişi çevreleyen ikinci çerçevenin her iki yanında ve nişin sağındaki süslemenin alt kısmında, çıplak gözle güçlükle seçilebilen graffitolar bulunmuştur. Bunların oldukça kaba ve yüzeysel biçimde kazınmış olduğu göze çarpar. Bu yazıtlarda Ana Tanrıça ve Midas adlarının geçmesinin önemli olduğu belirtilmektedir.[230]

Tam olarak çözülmemiş olan bu yazıtın içeriği hakkında S. Diker çeşitli görüşler ileri sürmüştür.[231] Kybele yazıtı ile ilgili olarak da Diker bazı yorumlar yapmıştır.[232]

---

[230] Uçankuş, 2002: 144.

[231] Yukarı sol taraftan başlayarak oluşturulmuş Midas yazıtını M.Ö. 6. yüzyılla tarihleyen Diker, (2000: 171) metni şöyle okunmuştur:
ates arkiaevais akenanogavos mdai gavagtaei vanaktei edaes
niy ae eşuryoyoy yotin
baba memevaiş proitavoş kvi? ganaveoş şikeneman elaeş

Selahi Diker metni şöyle yazmaktadır:
ates arkiaefais akenanogafos mdai gafagtaei fanaktei edaes
niy ae eşuryoyoy yotin
baba memefaiş proitafoş kfi? ganafegoş şikeneman elaeş

ve şu transliterasyonu yapmaktadır:
Ateş? Arka-ya ev aç?. Ak Ana-n-a gavuş. Madai, Gavagtai, (ve)
Fanaktai adaş.
Niy(e) Ay eşü-r yay-ıy yat-ın(ı).
Baba men-e va-r eş. Bir az? tavuş kafi [veya: bir Ay toğuş(u) kafi].
Gün ev-e koş, (e)şik-in-e [veya]eşük-in-e] men ol-a eş.

ve şöyle tercüme etmiştir:
"Ateş? (Atys)! arkaya (ölüler diyarında?) ev aç (mekan kur), (ve) Ak Ana'na (Kybele'ye) kavuş. (Şimdi) Med'ler, Gavagtai (Frigler?, Mysialılar?), (ve) Fanaktai (Pers-Akamenler) adaştırlar(kardeştirler).
Niye Ay eşürür (örter) (ve) meyleder (veya 'dağıtır') yatını (düşmanını)?
Baba! bana eş (Kybele?) var. Bir az? hareket-kımıldanma (veya:bir Ay doğuşu) yeterli. (Ey) Güneş(-Tanrısı) yuvana koş!, eşiğine(veya:örtün altında) ben (sana) olayım eş."

Burada Yunanca'dan aktarma olduğu düşünülen bazı kelimelerin detaylı incelendiği görülür.
Diker , "Gafagtai, Fanaktai, Madai: Gafagtai kelimesinin, Homeros'un 'Galaktophagi' " peynir yiyenler" ["süt oburlar"] ifadesini hatıra getirdiği düşünülür". Diker , yazıtı yazan katibin bu kelime ile Frigleri veya Batı Anadolu halkını kastetmiş olabileceğini belirtir.

[232] Diker, (2000: 172-173) Kybele Yazıtını şöyle okunmuştur:
Akenano:agan : t. eş
Moapog..ak : agana

Maltaş Anıtı: Maltaş Anıtı'nın üzerinde iki yazıt belirlenmiştir: Birinci yazıtın, cephe duvarını çevreleyen sol çerçevenin dış kenarında , saçağın hemen altında yer aldığı belirlenmiştir. Yanlamasına sağdan sola doğru yazılmış olan yazıtın ve 1.30 m. uzunluğunda olduğu ve harf boylarının 22-28 cm. olduğu saptanmıştır. Bugün toprak altında kalan ikinci yazıtın, nişin üst çerçevesi üzerine soldan sağa doğru yazılmış olduğu görülür. Uzunluğu 1.70 m., harf boyları 10-11 cm. olarak belirlenmiştir. Yeraltı sularının etkisiyle bozulmuş olduğu düşünülmektedir. Uçankuş yazıtı *"Brixhe ve Lejeune'e göre, bu yazıtlar aynı zamanda, ama farklı iki usta tarafından yazılmıştır."* şeklinde açıklamıştır. İkinci yazıtta geçen ithaf fiilinin dışında anlamı bilinen başka bir kelime olmadığı görülmüştür. Yazıtın aynı araştırmacılar tarafından yapılan transkripsiyonu şu şekilde yapılmıştır:[233]

W-05a

IaoZI

"natimeyonna

W-05b AzST LAESGOPMLIGG14 Ω

‡[nst] [daespormate]

Arazastis Anıtı: Uçankuş, anıtın yazıtının bir çok defa incelenmiş olmakla birlikte, yazıt sayısının, alınlığı çevreleyen yazıtın okunuş sırasının

---

transliterasyonu:
ak-ena-no : aga-n : t? eş
moa-pog..ak : aga-na
veya
ak-ana-na : aga-n : tüdeş?
ba(n)a pag..ak : aga-na
tercümesi
Temiz Ana'na ağan tüdeş (aynı soydan)
Bana (Kybele'ye) bak (ve) ag (yüksel) ağana (Rabbına?)
veya
Tanrı'n, temiz Ana Tanrıça'n ile aynı soydan,
Bana bak (ve) gökteki Rabbına yüksel!
şeklinde yapılmıştır.

[233] Uçankuş, 2002: 149-150.

ve yazıtların anlamı konusunun tartışmalı olduğundan bahseder. C. Brixhe ve M. Lejeune'den elde edilen bilgiler ışığında, birinci yazıtın, frizin sol başından başlayarak akroterin sağında ve solunda devam etmekte olduğu görülmüştür. İkinci yazıt 8.00 m. uzunluğunda tespit edilmiştir. Anıtın sol üst köşesinden başlayıp, ikinci satırının sağ köşede üstte sola doğru devam ettiği bilinmektedir. Üçüncü yazıtın ise, koruma amaçlı doğal çevrenin yan yüzünde, yukarıdan aşağıya doğru yanlamasına yazıldığı ve 3. 00 m. uzunluğunda olduğu, sağ çerçevelerin alt kısmında sona erdiği ve harflerin boylarının 0.20-0.25 m. olduğu saptanmıştır. Yatay frizin ortasındaki aşınmış birkaç harf dışında hepsinin çok iyi okunduğu belirtilir.[234] **(Resim 21-22)**

W-06

[matar]

S. Diker, Arezastis yazıtı hakkında çeşitli çözümleme ve yorumlar yapmıştır.[235]

---

[234] Uçankuş, 2002: 152-153.

[235] Diker'in (2000: 173) açıklaması şu şekildedir:

Fre : rntelatoy : tostk : ..... : akiiaiop?avos
Materan : areyastig : .....
Nosesait : metereg : eFeteksgtgy : oreFin : onoman : lahei :ga
Kelokey : genaFtkmartay : materey

Anıta adını veren Arezastis kelimesinin, sağdan sola okunduğu zaman Z harfine benzeyen Frig harfinin z fonemine tekabül ettiği zannedilerek okunduğu belirlenmiştir. Bu işaretin Arami-Fenike alfabesindeki Yod (i/y) harfinin karşılığı olduğu düşünülür. Diker, "Frig alfabesinde sadece harfin yatay çizgisi bulunmamaktadır. Eski Yunanca Iota (yod) harfi de aynı şekilde yazılmaktadır. Böylece bu kelime, kelimenin sonundaki harf de g olarak saptandığı için, areyastig şeklinde okunmuştur. Sessizler arası yazılmayan sesli harfleri kullanarak, ve z s, ve d t, ve aynı zamanda I = i veya F = v veya u ilişkileri dikkate alındığında , ve Frig katibinin bilhassa sesli harfleri belirlemedeki hataları kabul edilirse, metin şu şekilde yazılabilmektedir. Vere : eren-tele-toy : toztk :..... : akiy-ay-op?avoz
Mater-an : arayaztıg : .....
Nosesa-it : matereg : eve-tek sgtg-y : or-evin : onoman : lahei :ga
K elokey : gen-autkm-art-ay : materey

veya yazıttaki sgtg kelimesi, hem soktuk hem de sagıtıg/sakıdık şeklinde okunacağından metin şu şekilde okunabilmektedir." *ver-e, eren tel-e, toy tüz-dik ..... akıy Ay Apamız?.*

Aslankaya Yazıtı: Aslankaya'nın yazıtının, ana kiriş üzerine soldan sağa doğru yazılmış olduğu belirlenmiştir. Yazıtın bütünüyle bozulup silindiği görülmüştür. Bu yazıtın, C. Brixhe ve M. Lejeune tarafından transkripsiyonu yapılmıştır. Uçankuş , burada A. Körte'nin öne sürdüğü "Materan" kelimesinin yazılmış olabileceğinin tahmin edildiğini belirtir.[236] **(Resim 23)**

W-03

| ***m*** | | ***t*** | | ***m*** | | ***m*** |

4.2.2. ASUR KAYNAKLARI

Asur kayıtlarında; ilk yöneticiler döneminden, [Adad Nirarı I, Shalmaneser I (M.Ö. 1280), Tukulti Urta I (M.Ö. 1250)] Tiglathpileser I dönemine kadar Muşki varlığından söz edilmemektedir. İlk yöneticiler döneminde Ermeniler ve Hitit ordularıyla savaşıldığı kayıtlarda belirtilmektedir. Luckenbill'in çevirdiği Asur kayıtlarında Frig kralı Midas olduğu düşünülen Mita'nın varlığından aşağıda ele alınan hükümdarlar döneminde söz edilmektedir.

TIGLATH – PILESER I (M.Ö. 1115 – 1077)

Hükümdarlığının İlk Beş Yılının Tarihi:

Materin(i) arayazdık.....

Nası(l)sa İt(i) Mater-ig eve-dek soktuk (veya: sagıtıg/sakıdık)
Y(a)! Or! Evin(-i) Anamın, ilahi Gö-
k İlahı. Gün Atakı-m! ert(e) Ay Mater-e!

"(kurban?) ver-e/ver-erek (dağıtarak), erleri (erenleri) toplayarak,
toy düzdük. ... [gökte] akıy(or) Ay Apamız (Anamız).
(Ana Tanrıça Ana'yı (O'nun heykelini, Mater'i) eve (mekanına)
kadar soktuk (veya: koruduk) ya! Yap evini (tahtını?) Anamın
(Ey) ilahiGök Tanrısı. Güneş Atacığım! (Sen de) devam et (sür) Ay Tanrıça'ya!"

[236] Uçankuş, 2002: 155.

220. (Kommagene) Kutmuhi bölgesi (toprağı) ve Muşki'ye karşı kampanyalar. Asurya, Ramses III tarafından Mısır'dan döndürülen, Hint-Avrupalı, Güneyliler'in etkisini hissediyordu. Karşı yönden iten Aramean kabileleriyle birlikte bunlar, Hitit İmparatorluğunu paramparça etti.

221. Hükümdarlığımın başlangıcında Muşki toprağından 20 bin adamı (askerleri) ve onların beş krallarını – ki bunlar Asur'a vergi ve haraç ödeyen Alzi ve Purukuzzi topraklarına 50 yıl hükmettiler ve hiçbir kral, savaşta onları yenemedi – onlar kendilerine güvenerek Kutmuhi toprağına el koydular. Asur'un yardımıyla , akrabalarımı ve taburlarımı elde ettim. Arkama bakmadım. Kashiari Dağı, zor bir bölge, içinden geçtim. Onların 20 bin savaşçıları ve beş krallarıyla Kutmuhi toprağında savaştım ve onları bozguna uğrattım.[237]

Kaya Yazıtları

III. Asur'da Krallık Sarayı'nın Yeniden İnşası:

276. ... ˪ den ˩ Mushki ..... ˪ savaş˩ ın ortasında ..... ˪ elime ˩ geçirdim. Onların savaşçılarını ˪ mızrak parçasıyla ˩ çorak ovada dağıttım.[238]

VIII. Nineveh'te İştar Tapınağı'nın Restorasyonu:

318. ... Mushki'nin geniş ordularını ..... indirdim ..... ülke sınırlarıma getirdim ..... boyun eğdirdim. Urumai ve Abeshlai'den dört bin kadar boyun eğmeyen Hitit halkını [kazandım] ve onları [ülkemin halkı olarak] gördüm.[239]

ASSUR-BEL-KALA (M.Ö. 1074-1057)

"O yılda, Temmuz ayında Mus (kuların....) (.....) şehri...." [240]

[237] Luckenbill, 1968: c.1, 74.
[238] Luckenbill, 1968: c.1, 93.
[239] Luckenbill, 1968: c.1, 101.
[240] Luckenbill, 1968: c.1, no.389.

ADAD NIRARI II (M.Ö. 911-891)

389. O yıl ve Duzu ayında, ... nın şehri , Mushki (?) ülkesi ..... Simanu ayında, Asur'un destanında ..... Asur ..... şehri üzerinde ..... Adad ve Anu Tapınağı ..... [241]

TUKULTİ – NİNURTA (M.Ö. 890 – 884)

Nairi'ye Sefer

"..... Tukulti-Ninurta'nın yeniden düzenlediği (.....) şehrinde karargah kurdum, geceyi geçirdim. Dağların arasından, çetin araziden engebeli yerlerden Musku ülkesinin (.....) yürüdüm ....."[242]

ASSUR – NA SIR PAL (M.Ö. 883 – 859)

442. Nipur ve Pasate dağları eteklerindeki şehirlerden ..... ayrıldım, Tigris'ten karşıya geçtim, ve Kutmuhi ülkesine yaklaştım, Kutmuhi ve Muşki ülkelerinden haraç aldım, - bakır kaplar, koyun, sığır ve şarap.[243]

II. SARGON (M.Ö. 724 – 705)

Yıl 5 (Karkamış'a Karşı)

8. Hükümdarlığımın beşinci yılında, Muşki ülkesinin Mita'sıyla Asurya'ya karşı düşman gönderildi ve Karkamış'tan Pisiri, büyük tanrılara yapılan yemine karşı günah işledi. Asur'a elimi kaldırdım, onu ve onun ailesini zincirler içinde şehir dışına çıkardım. Onun sarayındaki mallarıyla birlikte, altın, gümüş ve Karkamış'ın asi halkı ve onların eşyalarını taşıdım ve Asurya'ya getirdim. 50 araba, 200 savaş atı, 300 asker, onların arasından

[241] Luckenbill, 1968: c.1, 119.
[242] Luckenbill, 1968: c.1, no.413.
[243] Luckenbill, 1968: c.1, 144.

seçim yaptım ve onları krallığıma ekledim. Karkamış'a yerleştirdiğim Asur halkını Asur boyunduruğu altına aldım.[244]

Yıl 7 Armenia'nın Rusa'sına Karşı; pek çok ülkeden toplanan haraç:

16. ... deniz kıyısında yatan ..... onlar, Kue ülkesinin ..... bozguna uğrattılar ve ..... onları denize döktüm, ve kılıçla onları yavaşlattım. Kue ülkesi'nin Ab-....., Harrua, Ushnanis şehirlerini ele geçirdim, Mushki'nin Mita'sını yakaladım, ganimet elde ettim.[245]

18. Pir'u'dan, Mısır kralı, Samsi, Arab kraliçesi, I'amra, Sabean, çöl ve deniz kıyısının krallarından altın, değerli taşlar, dağ ürünleri, fildişi, akçaağaç (?) tohumu, her çeşit bitki tohumu aldım. Mushki kralı Mita'yı Mita'yı bozguna uğrattım. Harrura ve Ushnanis şehirleri ve Kue ülkesi kalelerini restore ettim.[246]

Yıl 10. Melid'in Tarhunazisine Karşı:

27. Luhsu, Burdir, Anmurru, Ki-Anduarsalia şehirlerini, Urartu'ya doğru karakollar olarak güçlendirdim. Usi, Usian, Uargin şehirlerini Mushki ülkesi sınırına kurdum ve onların (Mushki ve Urartu'nun) kapılarını kapattım, böylece hiç kimse dışarı çıkamadı...

Yıl 13.

42. ..... Kue (Kilikya)' nin genel valisi, ki onu batının ..... ülkesine yerleştirdim ve o Mita'nın birkaç halkını yönetti ; o, Mita'nın iline yollar yaptı, orada arazi elverişliydi, oraya arabayla ulaşılıyordu ve bin savaşçı ..... atlarını o, onlardan uzaklaştırdı...[247]

43. Benden önce yaşamış olan, hiçbir krala itaat etmemiş olan , elçilerini göndermemiş olan ve fethettiğim yerlerden haberdar olan Mushki'nin Mita'sı – doğu denizinde, ... onun ülkesinin yıkımı, halkının uzağa taşınması; yurdunu denizin ortasına kuran Dilmun kralı, Uperi'nin boyun eğdirmesi, ...

[244] Luckenbill, 1968: c.2, 4.
[245] Luckenbill, 1968: c.2, 7.
[246] Luckenbill, 1968: c.2, 7-8.
[247] Luckenbill, 1968. c.2, 21-22.

elçileri itaat teklif ederek ve hediyeler ve haracı bana doğu denizine gönderdi.[248]

Resim Yazıt

54. ..... tüm Tanrıların gücünde Iatnana(Cyprus)'dan, ki o Muski ülkesi ve Mısır sınırı kadar uzak, tüm düşmanlarımı devirdim.[249]

71. Bıt-Iakin'in boyun eğdirmesi ve Ermeni kabilelerinin yıkımıyla uğraşırken ..... Kue (Kilikya) valisi, Muski'nin Mita'sına ve onun üç iline karşı bir yol yaptı. Onun şehirlerini yıktı, harap etti ve ateşle yaktı. Onun ağır ganimetlerini taşıdı ve benden önce giden krallara itaat etmeyen Muskili Mita, fikrini değiştirmeksizin (durmadan itaatı reddetti), hizmet etmek, hediyeler getirmek ve haraç ödemek için bana habercisini gönderdi.[250]

Silindir Yazıt

118. ..... ve Muski ülkesi ve onların güçlü orduları, Kilikya kalesini aldı ve restore etti, arazilerini artırdı.[251]

Asur kayıtlarından yola çıkılarak, Muşki varlığının Asur sınırlarında bir tehdit unsuru oluşturmuş olduğu açıkça görülür. Buradan, Muşkilerin ve kralları Mita'nın gücü yadsınamaz. M.Ö. 12. yüzyıldan Frig Devleti'nin kuruluşuna kadar olan süreç içerisinde Muşkilerin varlığının yok olmadığı da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Muşki Mita – Frig Midas arasındaki ilişkinin benzerliği Asur kayıtları ışığında gözlemlenebilmektedir.

[248] Luckenbill, 1968: c.2, 22.
[249] Luckenbill, 1968: c.2, 26.
[250] Luckenbill, 1968: c.2, 36-37.
[251] Luckenbill, 1968: c.2, 61.

4.3. FRİG DÖNEMİ SONRASINA AİT YAZILI BELGELER

4.3.1. ANTİK YUNAN KAYNAKLARI

Frigler hakkında bilgi edinilebilecek Frig dönemi yazılı belgeler içerisindeki Antik Yunan kaynakları arasında Homeros, Herodotos ve Strabon bulunmaktadır. Bu kaynaklarda Friglerle ilgili olan bölümler aşağıda belirtilmiştir.

Homeros – Ilyada

Ilyada'da geçen Frig ile ilgili bölümlerde Friglerden Troya Savaşı'nda Troyalılar'ın yardımcıları olarak bahsedilmektedir.

Bölüm II, 815-875'te Troyalılar'ın safında yer alanlar ve komutanlar tek tek sayılmakta ve 861-864 arasında Frigyalılar'ın uzak Asania'dan geldikleri, savaşa girmek için yanıp tutuştukları anlatılmaktadır.

Bölüm III, 181-190'da Helene ile konuşan Priamos, eskiden Frigya'ya gittiğini, Frigyalılar'ın atlarının çok hızlı olduğunu söyler. Frigyalılar'ın kralı olarak Otreus ve Mygdan'dan bahseder. Priamos, erkek gibi amazonlara karşı tarafta savaş ortağı olduğunu söyleyerek , bütün bu orduların Akhalar kadar kalabalık olmadığını belirtir.

Bölüm III, 398 –401'de , Helene, Tanrıça Aphrodite'ye çıkışarak, kendisini daha da uzaklara mı götürmek istediğini sorar. Bu uzak yerlerden birisini de Frigya olarak söyler.

Bölüm X, 426 – 431'de, Hektor'un akhalar'ı teftiş için yolladığı Eumedes oğlu Dolon, Odysseus'a esir düşer. Sorguya çekilirken, Troyalıların ünlü yardımcıları arasında olan Frigyalıların gece nerede uyuduklarını anlatır.

Bölüm XVIII, 288 – 292'de Hektor, altın ve tunç dolu evlerinin boşaldığından, Tanrı'nın kendilerine öfkelendiği günden itibaren Frigya'ya satıldığından yakınır.

Bölüm XXIV, 543 – 547'de Akhilleus, Hektor'un ölüsünü almaya gelen Priamos'la konuşur. Lesbos'tan Frigya'ya, Hellespontos'a kadar olan topraklarda onun eskiden iyi bir hayatı olduğunu duyduklarını anlatır.[252]

Herodotos – Herodot Tarihi

Herodotos'un Frigler'i Trak olarak anlattığı görülmektedir. Herodot Tarihi'nde Muşki halkı Friglerden ayrı olarak bahsedilir.

I. Kitap, 14. "... Phrygia Kralı Gordias oğlu Midas'tan sonra Delphoi'ye sunular gönderen ilk barbar, işte bu Gyges'tir..."

I. Kitap, 28. " Günler günlere katıldı. Halys Irmağı'nın beri yakasındaki ulusların, Kilikia ve Lykia'dan gayri hepsi boyun eğmiş, Kroisos'un egemenliğini tanımışlardı. Bunlar; Lydia'lılar, Phrygia'lılar, Mysia'lılar, Mariandyn'ler, Khalyb'ler, Paphlagonia'lılar, Thrak'lar, Thyn'ler, Bithynia'lılar ve Kar'lar, İon'lar, Dor'lar, Aiol'lar, Pomphylia'lılardı".

II. Kitap, 2. " Mısırlılar, Psammetikos zamanından önce, kendilerini dünyanın ilk insanları sayıyorlardı. Ama gün gelip de Psammetikos krallığı ele alınca ve ilk insanların kimler olduğu merakına düşünce, işte o günden sonra diyorum, kendilerini gene bütün öbürlerinin en eskisi saymakla beraber, Phrygia'lıların kendilerinden de eski oldukları kanısına vardılar. Psammetikos, soruşturmalarına rağmen, dünyaya ilk gelen insanların kimler olduğunu bir türlü öğrenemeyince, şu anlatacağım çareye başvurdu: bir çobana, rasgele iki tane yeni doğmuş çocuk verdi, bunlar ağıla konacak ve şöyle büyütülecekti: çocukların yanında kimse ağzını açıp tek söz söylemeyecekti; ayrı bir odada kendi başlarına büyüyeceklerdi; çoban, belli saatte keçileri alıp yanlarına götürecek süt içirip iyice doyuracak, sonra kendi işlerine bakacaktı. Psammetikos'un böyle yapmasının ve bu emri vermesinin

[252] Çaypınar, 1991: 20-21.

nedeni, çocukların viyaklamalar çağını aştıktan sonra ağızlarından çıkacak ilk sözü yakalamaktı; gerçekten de öyle oldu. Üzerinden iki yıl geçince, bir gün çoban, kapıyı açıp içeri girdi, önünde diz üstü duran iki çocuk, ellerini uzatarak, "Bekos!" diye bağırdılar. Çoban bu sözü ilk duyduğunda bir şey demedi, ama daha sonra da her gelişinde aynı sözü işitince efendisine haber verdi ve isteği üzerine çocukları kendi görsün diye aldı, ona götürdü. Psammetikos kendi kulağı ile de duyduktan sonra, herhangi bir şeye bekos adını vermiş olan insanların kimler olduklarını araştırmaya koyuldu; araya taraya Phrygia'lıların ekmeğe bekos dediklerini öğrendi. Böylece ve bu ipucuna tutunarak Mısırlılar, Phrygia'lıların kendilerinden daha eski olduklarını itiraf ettiler".

III. Kitap, 90. " ... Hellespontos'ta , Yunanistan'dan gelirken sağda oturanlar, Phrygia, Asya Thrakları, Paphlagonia, Mariandyn ..." .

V. Kitap, 49. " ... Lydia'lıların, diye devam etti, komşuları Phrygia'lılardır ..."

VII. Kitap 73. " Phrygia'lıların donanımları Paphlagonia'lılarınkine (Anadolu, Halys=Kızılırmak doğusu) çok benziyordu, ama küçük değişiklikleri vardı. Makedonyalılara göre Phrygia'lılar, Avrupa'da oturdukları zaman Bryg adını taşıyorlardı ve onların komşularıydılar, Asya'ya geçtikten sonra yurtları ile birlikte adları da değişmiştir. Phrygia kolonları olan Ermeniler, Phrygialılar gibi giyiniyorlardı ve bunlar da Phrygia'lılar gibi, Dareios'un kızlarından biriyle evlenmiş olan Artokhmes'in buyruğu altındaydılar".

Moskhi'ler (Moskhoi):

III. Kitap, 94. "Parikan'lar, Asya Ethiopialıların dört yüz talant , on yedinci hükümet. Matien'ler, Saspeir'ler, Alarodia'lılardan iki yüz talant isteniyordu, on sekizinci hükümet. Moskhoi'liler, Tiberani'ler, Makronai, Mossyoikia ve Marsa üç yüz talant, on dokuzuncu hükümet...".

VII. Kitap, 78. Moskhoi'lerin başlıkları ağaçtandı, kalkanları küçük, mızrakları kısa saplıydı, uçları sivri ve uzundu. Tibaren'lerin , Makron'ların ve Mossinoik'lerin silahları da Moskhoi'ler gibiydi; şefleri şunlardı: Moskhoi'ler ile

Tibaren'lerin başında Dareios'un, Kyros oğlu Smerdis'in kızı Parmys'den doğan oğlu Ariomardos vardı; Makron'larla Mossinoik'ler ise, Hellespontos üzerindeki Sestos kentinin valisi olan Khorasmis oğlu Artayk'tes'in buyruğu altındaydılar".

Strabon – Geographika

Strabon ise Frigler'in Briglerle aynı halk olduğundan bahsetmekle birlikte, onların Anadolu'daki diğer halklarla karışmış bir toplum olduğundan da bahseder. Muşki dağlarına yakın yerlerde yaşayan halklar ayrı olarak anlatılır.

XII. Kitap, III, 20. "... Aynı şekilde Brygler ve Phrygler aynı insanlardır; ve Mysler ve Maionlar ve Meones de aynıdır; fakat bu konuda daha fazla genişlemenin anlamı yoktur..."

XII. Kitap, IV, 4. " Bithynia'lılarla Phrygia'lılar ve Mysia'lılar hatta Kyzikos dolayındaki Dolion'lar ve Mygdon'lar ve Troia'lılar arasındaki sınırı belirtmek zordur ve her kabilenin diğerinden ayrı olduğu gerçeği kabul edilmiştir (en azından Phrygia'lılar ve Mysia'lılar hakkında şu atasözü vardır: "Mysia'lıların ve Phrygia'lıların sınırları aynıdır"; fakat aralarındaki sınırları belirtmek zordur). Buna neden, oraya giden yabancıların barbar ve asker olmaları nedeniyle, fethedilmiş olan ülkeyi devamlı bir şekilde elde tutamamaları ve çoğu zaman göçebe olduklarından önlerine gelen halkları kovaladıkları ve sırası gelince diğerleri tarafından kendilerinin de ülkeden sürülmüş olmalarıdır. Bütün bu kabilelerin Thrak kökenli oldukları varsayılır. Çünkü Thraklar hemen öbür tarafta otururlar ve her iki taraftaki halk birbirlerinden çok farklı değildir".

XII. Kitap, IV, 6. " ... Troia'nın alınmasından sonra hem Phrygia'lılar, hem de Mysia'lılar ve daha sonra Lydia'lılar ve onlarla beraber Aiolis'liler ve Ionia'lılar ve ondan sonra Persler ve Makedonya'lılar ve son olarak da Romalılar buralarda egemen olmuşlardır ve bu çeşitli yönetimlerde ülke değşik parçalara bölündüğünde halk diyalekt ve isimlerini kaybetmiştir".

XII. Kitap, VIII, 3. “ ... Mysia’lıların dilleri bir bakıma Lydia ve Phrygia dillerinin bir karışımıdır. Çünkü Mysia’lılar Olympos Dağı dolaylarında bir süre yaşadıktan sonra, Trakya’dan gelen Phrygia’lılar, Troia ve dolaylarını çevirerek burayı ele geçirince bunlar da Lydia’ya komşu olan Kaikos kaynağının üst tarafına yerleşmişlerdir”.

XII. Kitap, VIII, 4. “ ... Phrygia ve Mysia’lılara ait söylentiler Troia Savaşları’ndan önceye dayanır ...”.

XIII. Kitap, IV, 12. “ Bu bölgeden sonra, güneye doğru Tauros’lara kadar uzanan kısımlar o kadar iç içe girmişlerdi ki, Phrygia’lılar, Karia’lılar, Lydia’lılar ve Mysia’lılar, birbirlerine karıştıklarından beri, bunları ayırt etmek zordur ...” .

XIV. Kitap, III, 3. “ ... Şairler ve özellikle tragedia şairleri, Troia’lılar, Mysia’lılar ve Lydia’lıları, Phrygia’lılar diye adlandırarak karıştırırlar ...” .

XIV. Kitap, V, 16. “ ... Bazı yazarlar, örneğin Sophokles bu kavgayı Kilikia’ya aktarır ve o, trajik şairlerin adetlerine uyarak Lykia’ya “Karia” Troia’ya ve Lydia’ya da “Phrygia” dediği gibi Kilikia’ya da Pamphylia der ...” .

XIV. Kitap, V, 23. “ ... Kilikia’lılar, Pamphylia’lılar, Mariandyn’ler, Troia’lılar ve Karia’lılar deniz kıyısında ; Pisidia’lılar, Mysia’lılar, Khalyb’ler, Phrygia’lılar ve Milyas’lılar iç kısımda yaşarlar ... Troya Svaşları sırasında Hellenler henüz buraya yerleşmemişlerdi ve yabancı kabileler zaman aşımından ötürü daha fazla karışmışlardı, ve ozan, kataloğunda, Troia’lıların, Paphlagonia’lıların ve Lydia’lılarınkini sayacağı yerde Mysia’lıların, Phrygia’lıların, Karia’lıların, Lykia’lıların ve Meionia’lıların kabilelerini ve örneğin Halizon’lar ve Kaukon’lar gibi diğer bilinmeyen halkları ve “katalog” dışında Ketei’leri ve Solymos’luları ve Thebe Ovası’ndan Kilikia’lıları ve Leleg’leri sayar; fakat hiçbir yerde Pamphylia’lıları saymaz. Çünkü bunlardan bazıları henüz bu bölgeye yerleşmemişlerdi ve diğerleri de öteki kabilelerin içinde yer alıyorlardı. Örneğin, Hidrieis’ler ve Termil’ler Karia’lıların ve Dolion’larla Bebryk’lerin Phrygia’lılar arasında yer aldığı gibi” .

XIV. Kitap, V, 29. “ Bundan başka, daima bir kimse, son yazarlar Homeros’un yazdıklarına aykırı sayısız yenilikler getirdikçe, Apollodoros’ta yanlış bulabilir. O , sık sık bu yenilikleri eleştirmeye alışıktır, fakat şimdiki durumda sadece onların küçük bir açıklamasını yapmamış, aynı zamanda aksine olarak aynı anlama gelmeyen şeylerin farksız olduğunu saptamıştır. Örneğin, Lydia’lı Ksanthos Phrygia’lıların Troia Savaşı’ndan sonra Avrupa’dan ve Pontos’un sol kıyısından geldiklerini ve Skamandrios’un onları Berekyntes ve Askania’dan getirdiğini söyler. Fakat Apollodoros bu söylenene, Ksanthos’ta adı geçen Askania’ya, Homeros’un dediğini ilave eder, “ve Phorkys ve tanrısal Askanios Phrygia’lıları uzaklardan , Askania’dan getirdi” şayet durum böyle ise, göç Troia Savaşı’ından sonra olmalıdır, halbuki ozan tarafından söylenen müttefik kuvvetler karşı taraftaki topraklardan Berekyntes ve Askania’dan gelmiştir. O zaman bu Phrygia’lılar kimlerdir? “Sangarios kıyıları boyunca kamp kuran” kimlerdir? Priamos “çünkü ben de bunlar arasında sayılan bir müttefikim” diyor. Priamos, nasıl hiçbir antlaşması olmadığı Berykent’ler aracılığıyla Phrygia’lılardan yardım istemiştir? Sınırlarında yaşayan ve müttefiki olduğu kişilere çağrıda bulunmamıştı ve daha önce kimlerle müttefikti? Phrygia’lılar hakkında bu şekilde konuştuktan sonra Mysia’lılar hakkında bununla bağdaşmayan bir öykü ekler. Mysia’da da Askania olarak adlandırılan bir kasaba vardır ve aynı adı taşıyan bir gölün kıyısındadır. Bu gölden Askanios Çayı çıkar. Bu çay, “Mysia Askanios’unun suları yanında” diye Euphorion’da ve “ Silenos’la Melia’nın oğlu olan Dolion’un oturduğu Askania Gölü ve Askania Çayı kıyılarında evleri olanlar” şeklinde de Aitolia’lı Aleksandros’ta geçer. O , Miletopolis’e giderken, Kyzikos dolaylarındaki toprakların Dolion ve Mysia olarak adlandırıldığını söyler. Şayet bu böyle ise, o vakit her ikisi de şairlerin tanıklığıyla, onlar tarafından gösterilen yerden doğmuştur. Acaba Homeros’un, Ksanthos’un sözünü ettiği Askania’yı değil de bu Askania’yı söylemesini ne önleyebilirdi?” .

Moskhia :

XII. Kitap, III, 18. " Trapezus ve Pharnakia'nın üst tarafında Tibaran'lar ve eski zamanlarda Makron'lar denen San'lar ve Küçük Armenia bulunur; erken devirlerde Kerkit'ler denen Appait'ler kavmi bu bölgelere oldukça yakındır. Bu insanların ülkesini iki dağ keser. Burada yukarı Kolkhis'teki Moskhia Dağları'yla (tepeleri Heptakomet'ler kavmi tarafından işgel edilmiştir) birleşen ve çok kayalık olan Skydises Dağı ve aynı zamanda Sidene ve Themiskyra Bölgesi'nden küçük Armenia'ya kadar uzanarak, Pontos'un doğu tarafını meydana getiren Paryadros Dağı da vardır..." .

4.3.2. ESKİ AHİT (TEVRAT)

Tevrat'ta yer alan Meşek ismi Muşki olarak benzetilmiştir ve Meşek aşağıdaki şekliyle kayıtlarda geçmektedir. Meşek ve Muşki'nin aynı olup olmadığı ise tartışmalıdır.

Meşek – Moskhi'ler

Genesis X : " Ja'peth'in oğulları ; Go'mer ve Magög, ve Mada – i , ve Ja'van, ve Tu'bal, ve Me'şek, ve Ti-ras."

Ezeikel 27, 13 : " Ja'va, Tu'bal, ve Me'şek, bunlar senin tacirlerin idiler: Onlar senin pazarında pirinç kaplar ve mal ticareti yaptılar."[253]

[253] Akşit, 1993: 66.

SONUÇ

Hitit İmparatorluk döneminin sonuna doğru, Batı ve Orta Anadolu'nun bir kısmında birden fazla beylik devletinin bir araya gelerek oluşturduğu siyasi bir tablo ortaya çıkmıştır. Söz konusu bölgenin sınrları, doğuda Hitit İmparatorluğu, güneyde Lukka bölgesi ve kuzeyde ise Karkisa ve Maşa yani yaklaşık olarak Simav Çayı (Makestos) ile Sakarya (Sangarios) nehirlerinin aşağı kısımlarını içine almaktadır. Maşa doğu ve kuzeydoğuda Kaşka bölgesi ile yani Hitit İmparatorluğu ile komşu durumdadır.

Hattuşa devlet arşivlerinde M.Ö. 14.-13. yüzyılda Arzawa devletler birliğinin çekirdek bölgesi konumunda olan ve hatta M.Ö. 1200'lerde II. Şuppiluliuma zamanında Büyük Krallık statüsünü kazanan Mira bölgesinin yanı sıra yine batıdaki Haballa'nın da adı geçmektedir.

Böylelikle M.Ö. 1200'lere gelindiğinde, Anadolu'da eski araştırmaların sonuçlarının gösterdiğinden çok daha farklı bir tarihi tablo ile karşı karşıya kalınmaktadır. Batı'da oluşan Arzawa devlet birliklerinin yanı sıra güneybatıda Tarhuntaşşa bölgesinde ve güneydoğusunda Karkamış'ta ilk önceleri yeni büyük krallıklar olarak başlayan siyasi oluşumlar daha sonraları bunların da giderek zayıflamasıyla yerini Geç Hitit Beylikleri adı verilen küçük kent devletlerine bırakmıştır.[254]

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Demir Çağı'nda Anadolu'da belirmeye başlayan yeni siyasal tabloda Frigler ön sıraları almışlardır.[255]

M.Ö. 12. yüzyıl başlarında Balkan Yarımadası'nda başlayan siyasi hareketlilik sonucunda Ege Göçleri[256] , Anadolu'daki siyasi ve kültürel süreci değiştirmiştir.

Ege Göçleri ile Anadolu'ya gelen Balkan halklarının etkileri, Gordion ve diğer yerleşmelerde arkeolojik açıdan doğrulanmış[257] olsa bile, "Frig" adı

[254] Wittke, 2006: 10.
[255] Sevin, 2003: 234.
[256] Özkaya, 1992: 1.

verilen halkının Ege Göçleri'yle Anadolu'ya gelmiş olan "Brig" halkı ile aynı kökene sahip olup olmadığı ve yine bazı araştırmacılar tarafından ortaya atılan görüşler ışığında, Frigler'in Asur kaynaklarında söz edilen "Muşki" halkıyla paralellikleri ya da *"Frig etnik kimliğinin Anadolu topraklarında gelişmiş bir olgu"*[258] olup olmadığı gibi sorular bugün halen bilim adamlarınca tartışılmakla birlikte bu sorulara tam bir yanıt verilememektedir.

Sonuç olarak, Frig halkının arkeolojik veriler ve filolojik belgeler ışığında kültürel yapısı incelendiğinde, Doğu, Batı ve Anadolu unsurlarını bir arada yaşamış, kompozit bir kültüre sahip olduğu ve kökeninin tek bir etnik halka dayandırılamayacağı söylenebilir. Strabon'da ele alınan "Phrygenes" isminin coğrafi özelliğinden dolayı bölgeye verilmiş olan bir isim olduğunu göz önünde bulundurarak, o coğrafyada yaşayan halka da "Phrygenes"liler denebilir. Dolayısıyla Frig halkının ismini bölgenin coğrafi özelliğinden almış olabileceği de düşünülebilir. Ancak, ileride yapılacak olan yeni arkeolojik kazılar, bu sorulara daha aydınlatıcı yanıtlar verecektir.

Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Frigler'in incelendiği bu çalışma ile açıklanmaya çalışılan Frigler'in köken sorunu hakkındaki fikirler ve bu fikirler doğrultusundaki veriler, Frig halkı ve kültürüne yönelik bundan sonraki çalışmalar için referans oluşturacaktır.

---

[257] Wittke, 2006: 24.
[258] Wittke, 2006: 24.

KAYNAKLAR

Akşit, B., **Phryg'ler ve Phrygia ile İlgili Antik Kaynaklar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Alexiou, S., **Minos Uygarlığı**, (Çev. Elif Tül Tulunay), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1991.

Akyıldız, E., **Taş Çağı'ndan Osmanlı'ya Anadolu, Yüzyıllar Boyunca Anadolu**, Ad Yay., 1997.

Barnett, R. D., "Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri", **DTCF Dergisi** 31: 1-2, (Çev. Ömer Çapar), (1986): 43-73.

Bayne, N., "The Grey Wares of North-West Anatolia", **Asia Minor Studien**, 37, (2000), 131-137.

Bouzek, J., "Greece, Anatolia and Europe: Cultural Interrelations During The Early Iron Age" , **Studies in Mediterranean Archaeology** CXXII, (1997), 151-158.

Conka, S., "Phryg Krallığı Midas'ın Ülkesi, Ekonomi – Metal Ticaret, **Arkeo-Atlas Dergisi**, s. 5, İstanbul: 2006, 56-57.

Çaypınar, Z.G., **Frigler'in Kökeni ve Tarihi** , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991.

De Vries, K., "Phryg Krallığı Midas'ın Ülkesi", **Arkeo-Atlas Dergisi**, sayı 5, İstanbul: 2006a, 43-52.

De Vries, K., "Phryg Sanatı Geometrik Doruk", **Arkeo- Atlas Dergisi**, sayı 5, İstanbul: 2006b, 58-61.

Dianokoff, I.M., Neroznak, V.P., **Phrygian, Anatolian and Caucasian Studies**, New York: 1985.

Diker, S., **Anadolu'da On Bin Yıl, Türk Dilinin Beş Bin Yılı, Eski Kayıp Dillerin Çözümü: Etrüskçe, İskitçe, Frigçe, Lidya Dili, Etice, Hurrice, Urartu Dili, Sümerce**, 2000.

Ersöz S. B., "Kaya Anıtları Matar'ın Tapınakları"**, Arkeo-Atlas Dergisi**, sayı 5, İstanbul: 2006, 35 ve 37.

Genz, H., "Thoughts on The Origin of The Iron Age Pottery Traditions in Central Anatolia", **Anatolian Iron Ages 5, Proceeding of The Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Van, 6-10 August 2001**, Ed. By A. Çilingiroğlu and G. Darbyshire, British Institute at Ankara, Ankara: 2005, 75-84.

Georgiva, R., "Burial Rites in Thrace and Phrygia" **Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism, Proceeding of an International Symposium on The Archaeology, History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia Ankara, 3-4 June 1995 Dedicated to The Memory of Sevim Buluç**, N. Tuna, Z. Aktüre, M. Lynch (Ed.), Ankara:1998 , 61-64.

Henrickson, R.C., Voigt, M.M.; "The Early Iron Age at Gordion: The Evidence from the Yassıhöyük Stratigraphic Sequence", **Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism, Proceeding of an International Symposium on The Archaeology, History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia Ankara, 3-4 June 1995 Dedicated to The Memory of Sevim Buluç**, N. Tuna, Z. Aktüre, M. Lynch (Ed.), Ankara:1998 , 79-106.

Herodotos, **Herodot Tarihi** , (Çev. Müntekim Ökmen), Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

Högemann, P.; **Troia'nın Yıkılışı: Ya Sonrası? Eski Hanedanlıklar, Yeni İmparatorluklar ve İon Kolonizasyonu (M.Ö. 12.-6. Yüzyıl)**, TROIA, Düş ve Gerçek, (Çev. Rüstem Aslan), Auflage: 2001, 59-69.

Işık, F., "Batı Uygarlığı'nın Kökeni, Erken Demir Çağ Doğu-Batı Kültür ve Sanat ilişkilerinde Anadolu" **Türk Arkeoloji Dergisi**, sayı 28, Ankara: 1989, 1-24.

Işık, F., "Karanlık Dönemin Aydınlığı ve Frig Sanatı'nın Anadoluluğu Üzerine", **Anadolu 24**: 2003, 19-29.

Kınay, C., "Phrygiaka, Phryg Arkeolojisi Üzerine Yeni Araştırmalar", **DTCF Dergisi**, c.2, s.1, Ankara: 1943, 83-87.

Lloyd, S., **Early Anatolia**, Penguin Boks, 1956.

Luckenbill, D., **Ancient Records of Assyria and Babylonia**, c. I, New York, 1968a.

Luckenbill, D, **Ancient Records of Assyria and Babylonia**, c. II, New York, 1968b.

Mansel, A. M. , **Ege ve Yunan Tarihi**, TTK Basımevi, Ankara, 1999.

Mellink, M.J., "Mita, Mushki and Phrygians" , **Anadolu Araştırmaları,** c.2, sayı 1-2, İstanbul: 1965, 317-325.

Muller, J.H., **The Loom of History**, London, 1961.

Özkaya, V., **İ.Ö. Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği Doğu-Batı Siyasal ve Kültürel İlişkileri**, Doktora Tezi, Erzurum, 1991.

Petrova, E., "Bryges and Phrygians: Parallelism Between the Balkans and Asia Minor Through Archaeological, Linguistic and Historical Evidence", **Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism**, **Proceeding of an International Symposium on The Archaeology, History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia Ankara, 3-4 June 1995 Dedicated to The Memory of Sevim Buluç**, N. Tuna, Z. Aktüre, M. Lynch (Ed.), Ankara:1998 ,45-53.

Roller, E.L., "The Art of Writing at Gordion", **Expedition** 31: 1, Pennsylvania: 1989, 54-61.

Roosevelt C. H., "Anıtsal Mezarlık Bintepeler"**, Arkeo-Atlas Dergisi**, sayı 5, İstanbul: 2006, 119 ve 120.

Sartiaux, F., **Les Civilisations Anciennes De L'Asie Mineure, Les éditions Rieder**, Paris, 1928.

Sevin, V., **Frygler**, Görsel Yayınları, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, 1982, c. 2: 230-244.

Sevin, V., "Elazığ Yöresi Erken Demir Çağı ve Muşkiler Sorunu", **Höyük**, sayı 1, TTK Basımevi, Ankara: 1991, 51-64.

Sevin, V., **Anadolu Arkeolojisi**, İstanbul, 1997.

Sevin, V., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**., TTK Basımevi, Ankara, 2001.

Sevin, V., **Phrygler**, İletişim Yayınları, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, Eski Anadolu ve Trakya, İstanbul, 2003.

Sevin, V., "Urartu Devleti" , **Arkeo-Atlas Dergisi**, sayı 4, İstanbul: 2005, 64-94.

Şenyurt, S. Y., **Büyükardıç Doğu Anadolu'da Bir Erken Demir Çağı Tepe Yerleşmesi**, Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Sivas, T. T., "Eskişehir'den İki Yeni Phryg (Frig) Kaya Mezarı", **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, c. 1, sayı 1, Eskişehir: 1999, 123-127.

Strabon, **Geographika Antik Anadolu Coğrafyası,Kitap XII-XIII-XIV**, (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2000.

Uçankuş,H.T., **Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia**, Ankara, 2002.

Voigt, M.M., "Yassıhöyük, Başkent Gordion", **Arkeo-Atlas Dergisi**, sayı 5, İstanbul: 2006, 28-34.

Wittke, A.M., "Phrygia Kayaların Efendileri", **Arkeo-Atlas Dergisi**, sayı 5, İstanbul: 2006: 10-24.

Young,R., "Old Phrygian Inscriptions from Gordion: Toward a History of The Phrygian Alphabet", **Hesperia**, c. 38, sayı 2, Athens: 1969, 252-296.

RESİMLER

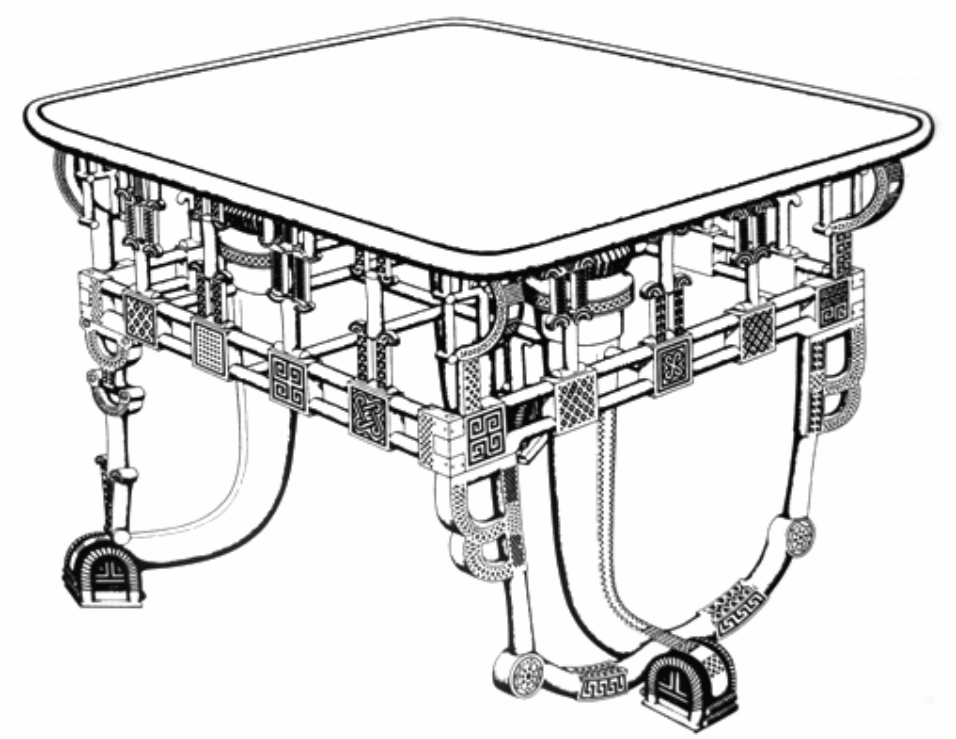
Resim- 1: Kral Midas Dönemi'nde Frig Yayılım Alanı (Ersöz 2006: 35)

Resim- 2: Gordion Kazı Alanı (Gordion – Ankara)

Resim- 3: Frig Çakıl Taşından Mozaik (Gordion Müzesi – Polatlı)

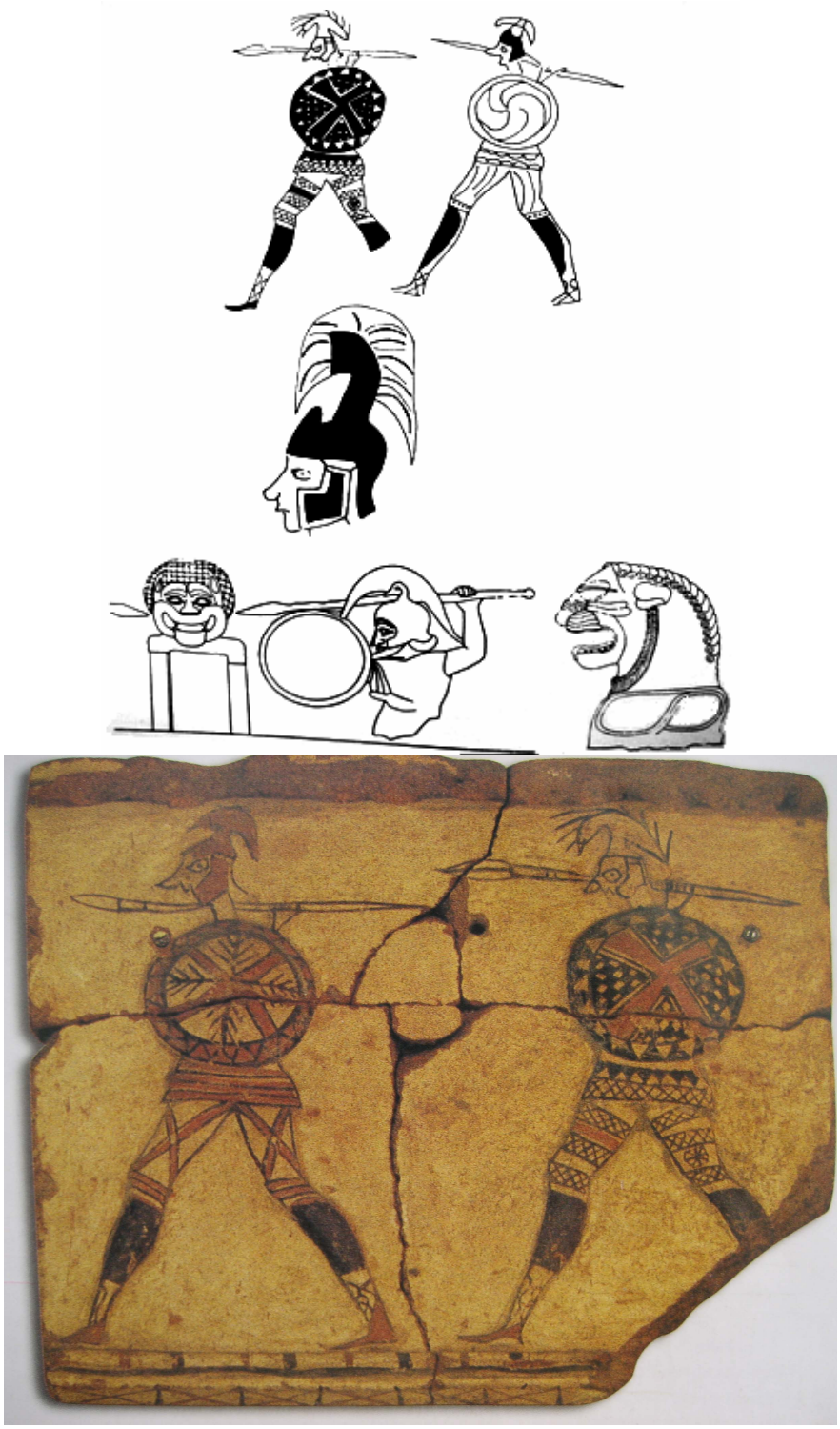
Resim- 4: Ahşap Servis Tezgahı (Uçankuş 2002: 333, De Vries 2006: 59)

Resim- 5: Tunçtan Yonca Ağızlı Testiler (Uçankuş 2002: 333)

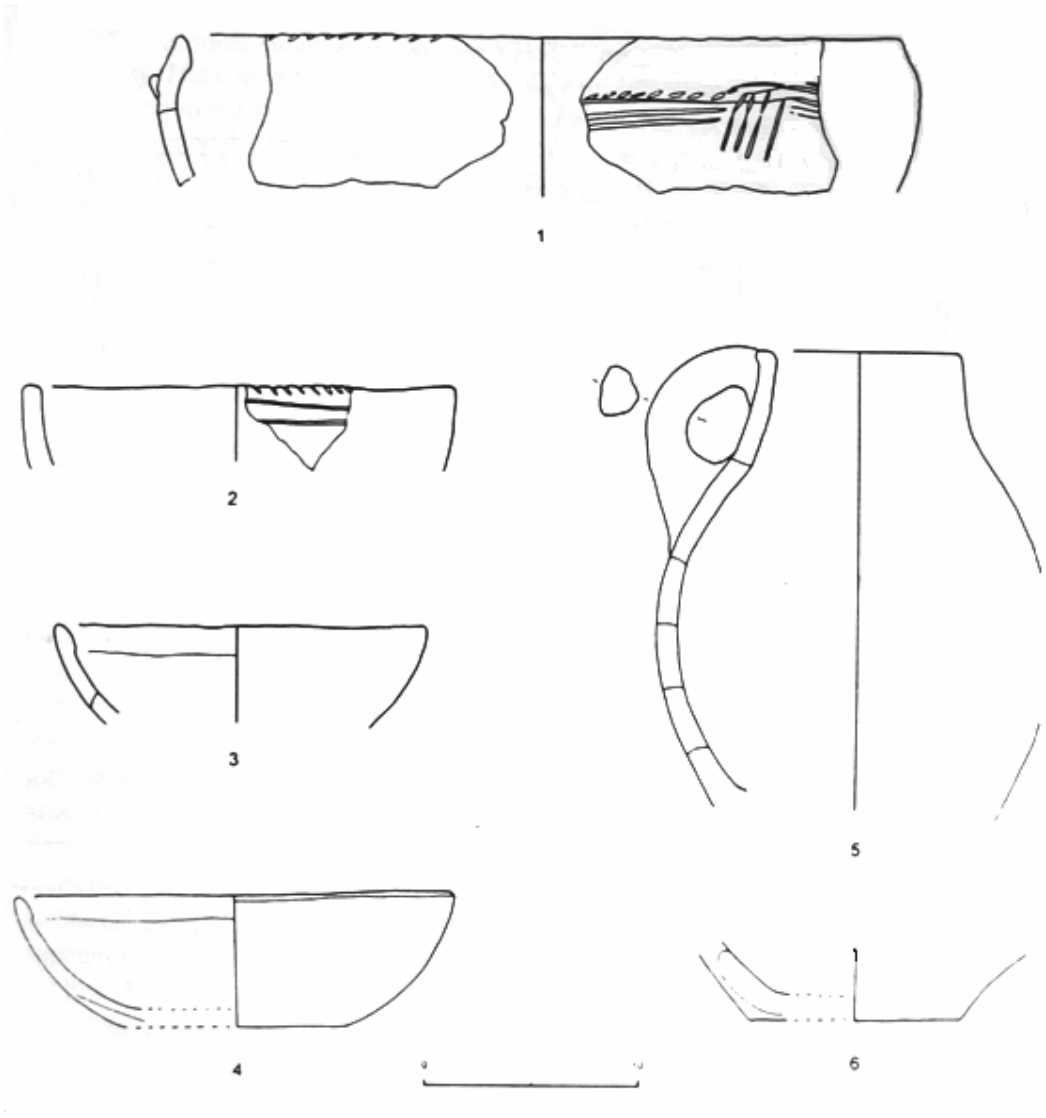
Resim- 6: M.Ö. 8. Yüzyılla Tarihlendirilen Fibula (Kilitli İğne)

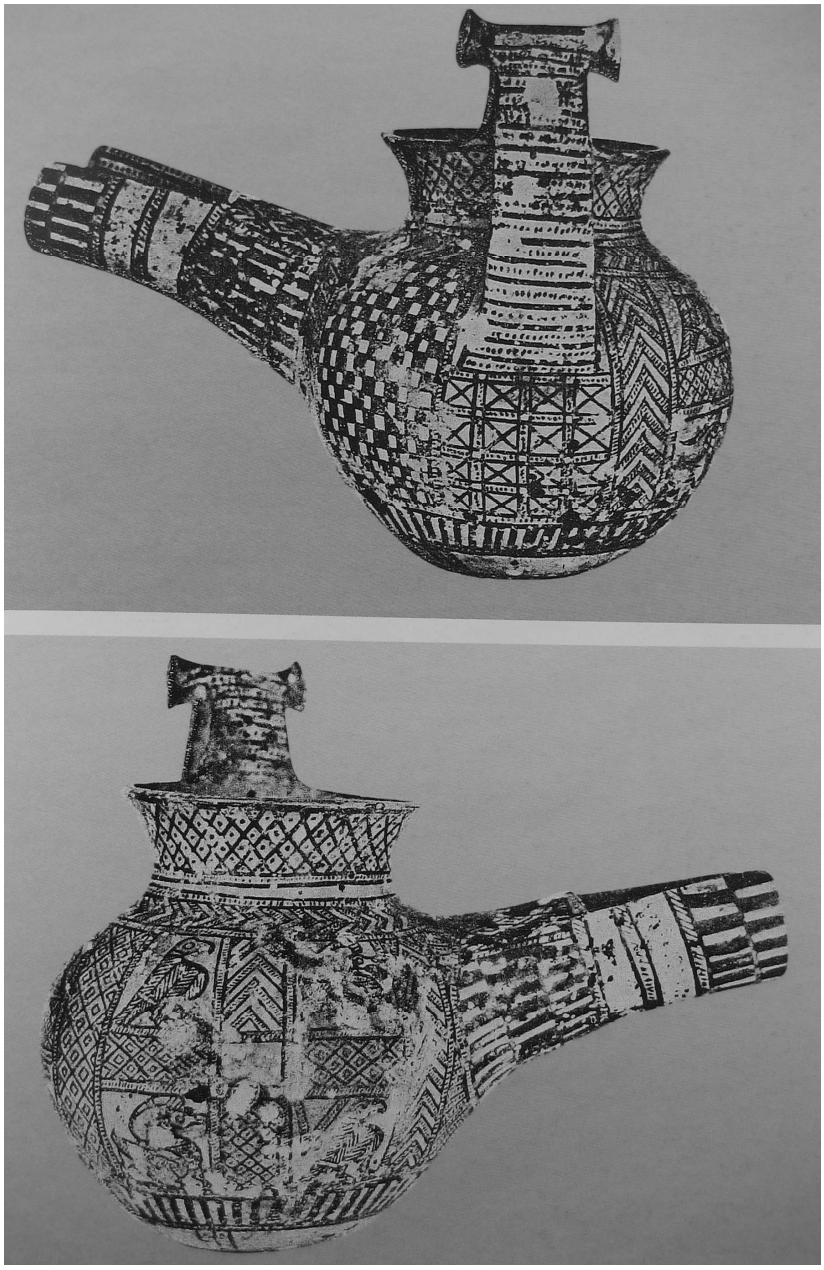
Resim- 7: Pazarlı – Pişmiş Topraktan Levha, M.Ö.6. Yüzyıl (Uçankuş 2002: 194, De Vries 2006: 45)

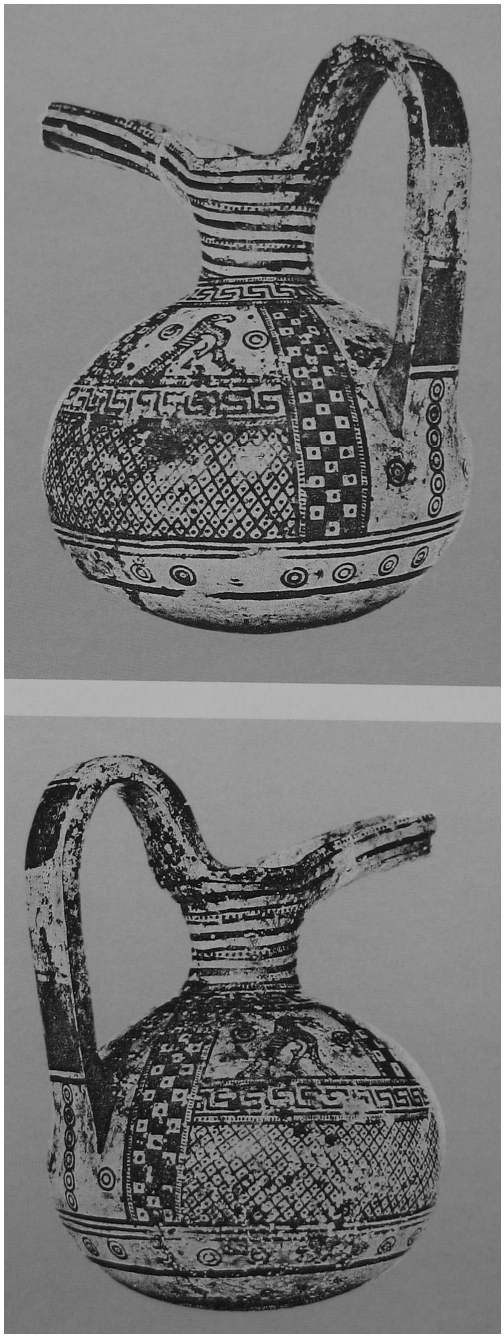
Resim- 8: Erken Demir Çağı El Yapımı Çömlek (Gordion Müzesi)

Resim- 9: Erken Demir Çağı El Yapımı Kaseler ve Testi Profil Çizimleri Tuna ve Aktüre ve Lynch 1998: 97).

Resim- 10: Gordion, Tümülüs III'te Bulunan Olgun Stil Frig Boyalı Süzgeçli, Kulplu Maşrapaları (Uçankuş 2002: 129)

Resim- 11: Gordion Tümülüs III'te Bulunan Olgun Stil Frig Gaga Ağızlı, Boyalı Testiler (Uçankuş 2002: 133)

Resim- 12: Arslantaş Kaya Anıtı (Ersöz 2006: 37)

Resim-13 : Yılantaş Anıtı (Wittke 2006: 21)

Resim- 14: Ankara'da Bulunan Frig Kybele Kabartması ve Kırık Arslantaş Anıtı (Uçankuş 2002: 193)

Resim- 15: Gordion MM Tümülüsü (Gordion)

Resim- 16: Gordion MM Tümülüsü Giriş Kapısı (Gordion)

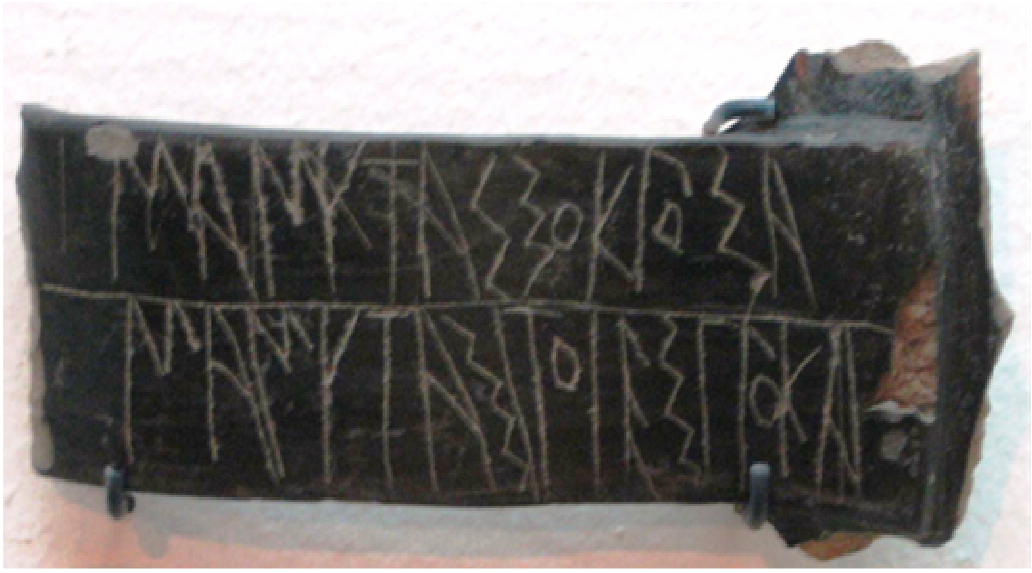

Resim- 17: Kırmutaf Tepe, Roosevelt 2006: 119.

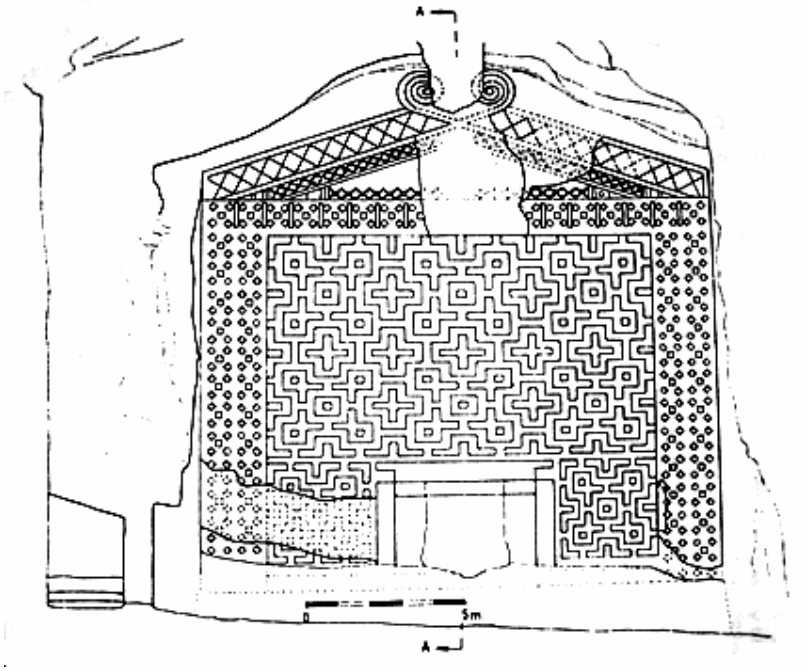

Resim- 18: Bintepe tümülüsü**,** Roosevelt 2006: 120.

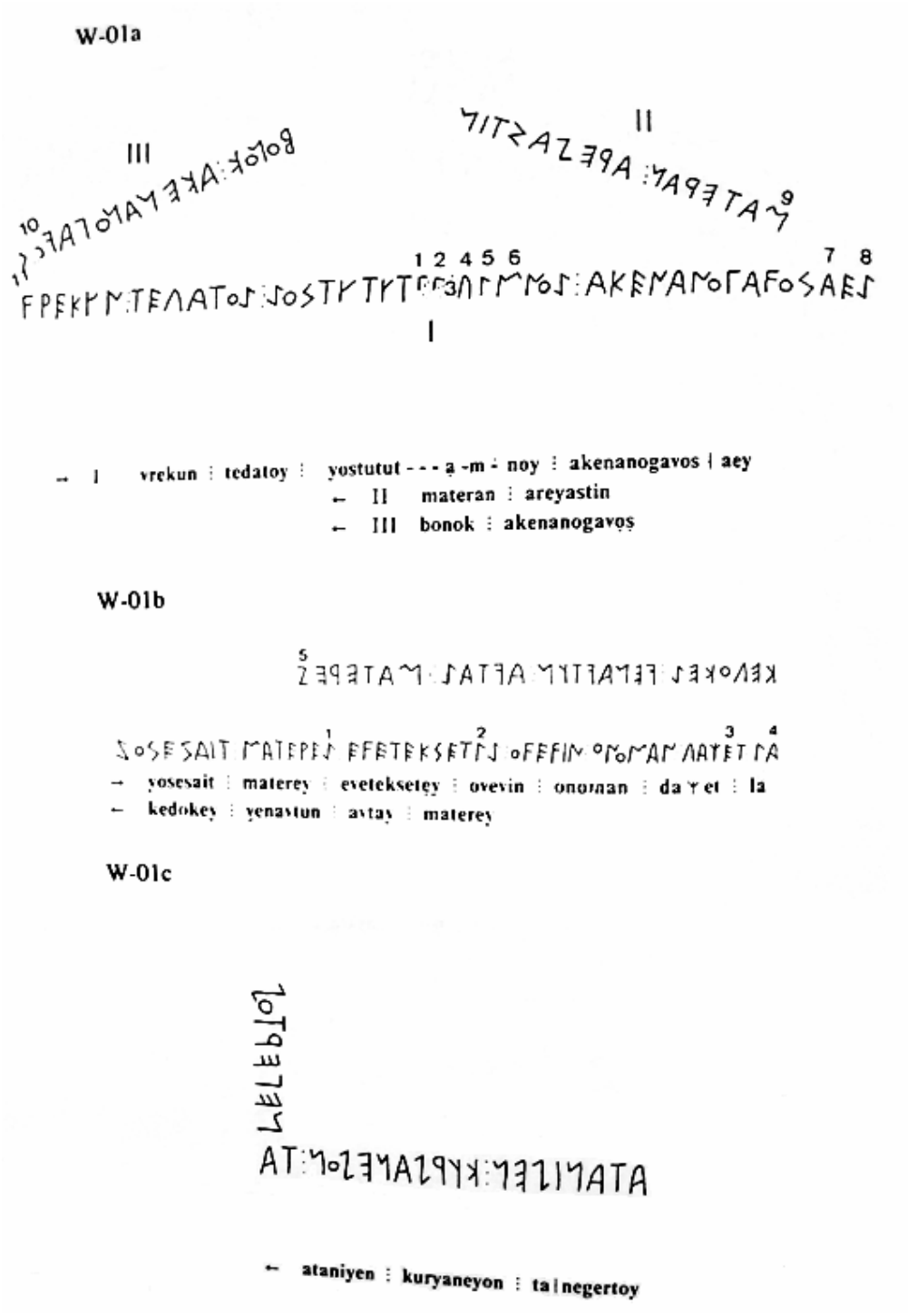

Resim- 19: Çömlek Üzerine Yazılmış Frig Yazısı (Gordion Müzesi)

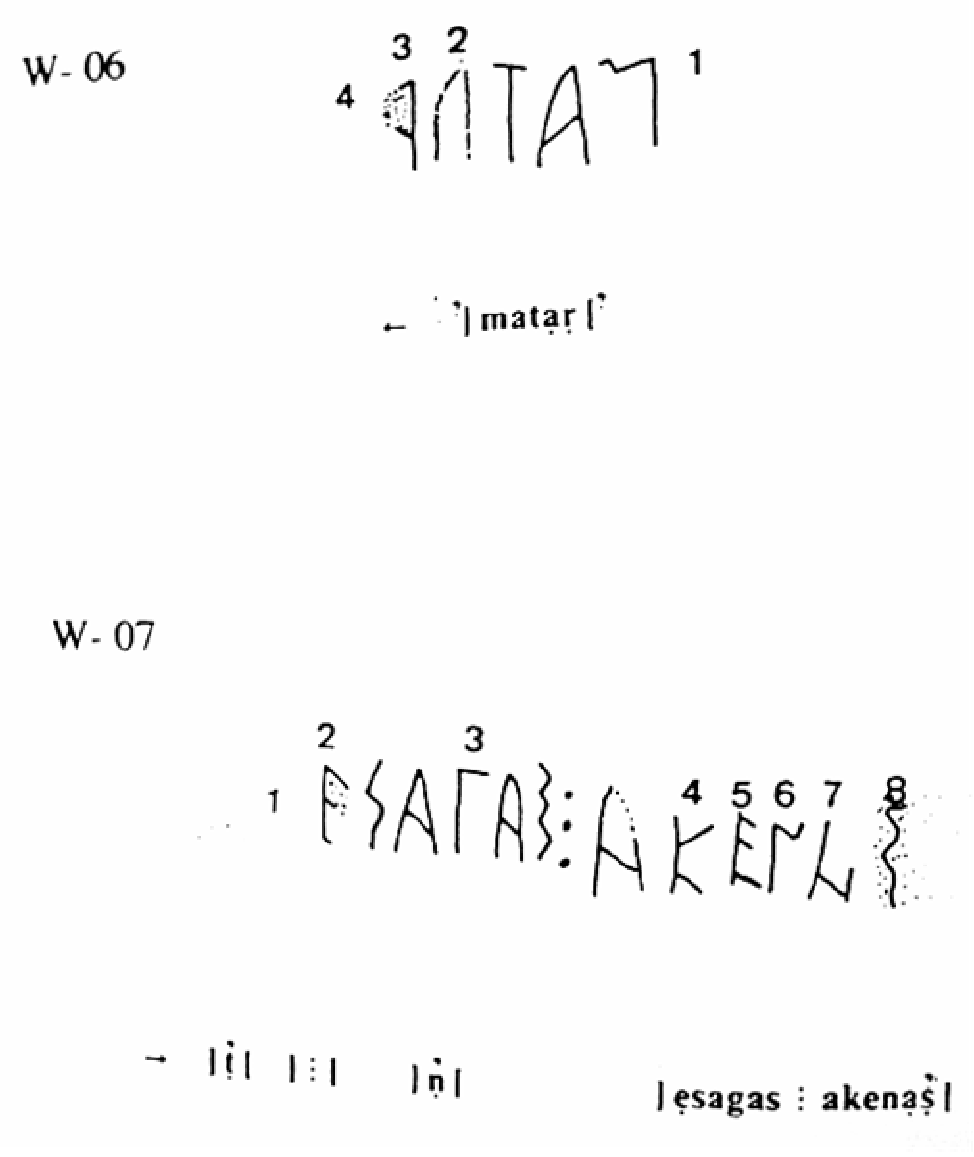

Resim- 19: Yazılıkaya Midas Anıtı Yakından Genel Görünüş (Uçankuş, 2002: 179)

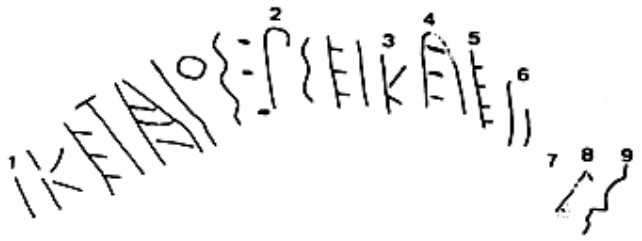

Resim- 21: Arezastis Yazıtı (Uçankuş 2002: 206)

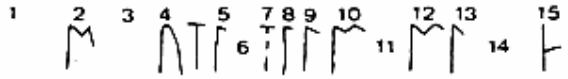
Resim- 22: Frig Yazıtları (Uçankuş 2002: 208)

W- 02

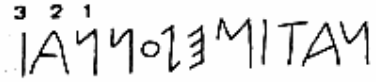
→ iketaios ⋮ pseik - - ˙ e̥d̥ḁl̥e̥s

W-03

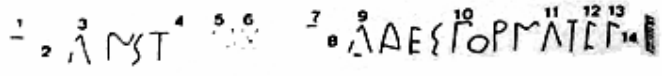
|m| |t| |m| |m|

W-05 a

← natimeyonna

W-05 b

– | |nst| |daespormate| |

Resim- 23: Arslankaya Yazıtı (Uçankuş 2002: 207)

ÖZET

KAYA,Tülin. Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Frigler,Yüksek Lisans, Ankara, 2007.

Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında Frigler konu başlıklı bu çalışmada, M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısında siyasal birliğini oluşturan Frig Devleti ve halkının kökeni ile ilgili tartışmalar ele alınmış ve bu bilgilerden yola çıkılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Frig Devleti'nin ortaya çıkışından önce Anadolu'nun siyasi tarihinin M.Ö. 12. yüzyıldaki genel görünüşü incelenerek, Frigler'in Anadolu topraklarına batıdan yani Balkanlar üzerinden gelmiş olan Traklı, doğu topraklarında varlığını sürdürmüş olan Muşkili ya da Anadolu kökenli bir kavim olup olmadıkları ile ilgili çeşitli görüşlerin ele alınması amaçlanmıştır.

Frig Devleti'nin ortaya çıkışı, kültürü ve sosyo-politik yapısı genel bir çerçevede anlatılmıştır. Frigler'in kökenine ışık tutan arkeolojik veriler ve filolojik belgeler araştırılarak köken sorunuyla ilgili somut kaynaklar incelenmiştir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında, M.Ö. 12. yüzyılda Trakya'dan göç dalgalarının varlığı arkeolojik olarak kanıtlanmış olsa da, Frig halkının bu göç dalgalarıyla Anadolu'ya gelmiş olabilecekleri savı ve Frig ile Brig ya da Frig ile Muşki paralellikleri kesin olmamakla birlikte halen tartışılmaktadır.

Frig halkının tek bir etnik kökene dayandırılamayacağı savı, yaşadıkları coğrafyanın fiziki özelliğinden dolayı "Frig" ismini almış ve Doğu, Batı ve Anadolu kültürlerini bir arada yaşatmış bir toplum olarak arkeolojik ve filolojik belgeler ışığında yorumlanabilir.

Anahtar Sözcükler

1. Ege Göçleri
2. Frigler
3. Friglerin Kökeni.
4. Muşki
5. Mita-Midas

ABSTRACT

KAYA,Tülin. Phrygs in the Light of Archaeological Data and Philological Documents, Master, Ankara, 2007.

This study, titled Phrygs in the Light of the Archaeological Data and Philological Documents, includes the general assessment of arguments about the Kingdom of Phrygia and Phrygians' origin.

Before founding of Phrygian Kingdom, the general situation in 12th century B.C. of political history of Anatolia has been studied. It is aimed the various views concerning if the Phrygs are Thracians or Mushki or an Anatolian tribe.

Founding of Phrygian Kingdom and its culture and social – political construction have been told in general. Archaeological data and philological documents concerning Phrygians' origin have been investigated and studied.

In conclusion of these evaluations, even if there are evidences of Thrac Immigrations in 12th century B.C., it has still been discussing concerning parallelism of Phryg-Bryg , Phryg-Mushki and if Phrygs had immigrated Anatolia by Aegean Immigrations.

The view of not being the only one origin of Phryg people might be interpreted in the light of archaeological data and philological documents that the community included East, West and Anatolian cultures and had the name of "Phryg" on account of the physical property of the region where they lived.

Key Words

1. Aegean Immigrations.
2. Phrygs.
3. Origin of Phrygs.
4. Mushki.
5. Mita-Midas.